

דוח הוועדה
לבחינת הצרכים בתחום
המניעה והטיפול בהתעללות בזקנים,
ניצולם והזנחתם

ספטמבר 2002

תוכן העניינים

1	פתח דבר
2	חברי הוועדה לבחינת הצרכים בתחום
2	המניעה והטיפול בהתעללות בזקנים, ניצולם והזנחתם
5	ריכוז המלצות הוועדה
5	כללי
5	העצמת הזקנים
5	תחיקה
6	תשתית ידע ומודעות חברתית
6	שירותים קהילתיים
7	ניצול כלכלי
8	מוסדות לטיפול ממושך
8	בתי חולים כלליים
9	הכשרה
10	מבוא
10	הקמת הוועדה
10	הרכב הוועדה
10	דרך הפעולה של הוועדה
11	מטרת המסמך, מבנהו ומגבלותיו
12	רקע תיאורטי, היקף הבעיה
12	ומערכת השירותים הקיימת בארץ
12	הגדרות
13	הגורמים להתעללות
14	היקף התופעה
15	מענים שפותחו לטיפול בבעיה בעולם ובארץ
24	תחיקה
24	חקיקה ישירה (חקיקה המתמודדת במישרין עם התופעה)
26	חקיקה עקיפה
28	סיכום והמלצות
31	תשתית של ידע ומודעות ציבורית רחבה
31	המלצות

33 מניעת התעללות בזקנים במסגרת הקהילה
33 מבוא
33 מיפוי הצרכים
35 המלצות
36 ניצול כלכלי
36 מי הם הקרבנות הטיפוסיים?
37 מי הם הפוגעים הטיפוסיים?
37 המלצות
38 מניעת התעללות והזנחה במסגרות לטיפול ממושך
38 רקע
39 המלצות
40 איתור וטיפול בתופעת ההתעללות בזקנים
40 במסגרת בתי חולים כלליים
40 המלצות
42 חינוך והכשרה
42 אוכלוסיות יעד
43 שיטות ואמצעים
43 גופים מעורבים ותפקידיהם
44 המלצות
46 מקורות
51 נספחים
52 נספח א': סיכום מחקרים
54 נספח ב': מיפוי שירותים
60 נספח ג': מודלים להתערבות בקהילה
60 הרצליה - היחידה להגנה על קשישים ומניעת אלימות
61 חיפה - היחידה לטיפול ולמניעת אלימות נגד קשישים
62 תל אביב - טיפול ומניעת התעמרות בין זקנים ונגדם
63 התערבות למניעת הזנחה והתעללות בקשישים,
63 אגודת עמית – ירושלים
65 נספח ד': הצעת תכנית פיתוח דירת קלט לזקנים קרבנות התעללות
 נספח ה': נוהל איתור, זיהוי וטיפול בקשישים נפגעי אלימות
67 במוסדות סיעודיים (ומסמכים נלווים)

פתח דבר

אלימות, התעללות והזנחה של זקנים אינן תופעה חדשה. לאנשי המקצוע הנושא מוכר וכאוב. בשנים האחרונות אף חל גידול בגילויים של אלימות כלפי זקנים. יתר על כן, ככל שהנתונים על ממדי התופעה והתפשטותה חלקיים, גברה ההכרה בקרב אנשי המקצוע כי בהיעדר מדיניות מגובשת לא ניתן להציע ולפתח פתרונות מסודרים לזקנים נפגעי אלימות.

בתכנית החומש השביעי של אשל (2005-2001) הוחלט אפוא להעניק לנושא זה עדיפות מיוחדת, לגבש דרכי פעולה ולפתח תכניות למניעה ולטיפול באלימות כלפי זקנים. כדי לעשות זאת הוחלט על הקמת ועדה שהחלה בעבודתה ביוני 2001. הרכב הוועדה ייצג מגוון של גופים, ארגונים ומקצועות הנוגעים בהתעללות בזקנים. בין חברי הוועדה נמנו נציגים ממשרדי ממשלה ייעודיים, ובהם משרד העבודה והרווחה, משרד הבריאות, המשרד לביטחון פנים, נציגי המוסד לביטוח לאומי, רשויות מקומיות גדולות, אוניברסיטאות, משטרת ישראל, ארגונים התנדבותיים ונציגי גמלאים. למקצועות העבודה הסוציאלית, הרפואה הגריאטרית, הסיעוד והמשפט היה כמובן גם כן ייצוג בוועדה.

המסמך שלפנינו הוא פרי עבודתה של הוועדה ושל ועדות המשנה שהוקמו בעקבותיה. זהו מסמך בעל חשיבות רבה, שאנו מקווים ומאמינים כי הוא ישרת היטב את מעצבי המדיניות ומקבלי ההחלטות. דוח הוועדה והמלצותיה מתווים דרכי פעולה שנועדו לקדם ולזרז את אמצעי המניעה והטיפול בגילויים ובתופעות של התעללות ואלימות כלפי זקנים.

הדוח החשוב הזה הוא גם נדבך נוסף במדיניות ובפעילות של אשל בעשייתה לקידום עניינם של הזקנים בישראל, בדאגה לרווחתם ובמאמציה לשפר את איכות חייהם ולהבטיח להם זיקנה מוצלחת וטובה.

תודתנו והערכתנו נתונה ליו"ר הוועדה דרור רותם, ראש תחום תכנון, פיתוח ומחקר באשל, לשרה אלון, שריכזה את עבודת הוועדה במקצועיות ובנאמנות, ולכל יושבי הראש של תת-הוועדות ולחבריה הרבים, שהקדישו זמן, והעמידו את כישרונם ואת הידע שלהם לקדם את העניין במסירות, ומילאו בכך שליחות ציבורית מן המעלה הראשונה.

ד"ר יצחק בריק,

מנכ"ל אשל

חברי הוועדה לבחינת הצרכים בתחום

המניעה והטיפול בהתעללות בזקנים, ניצולם והזנחתם

תכנון ומחקר, אשל	דרור רותם, יו"ר
אגף הרווחה, עיריית חיפה	דוד אולמן
מרכז הדרכה והשתלמויות, אשל	שרה אלון
האוניברסיטה העברית	פרופסור מנחם אמיר
ארגון הגמלאים, הסתדרות המורים	חיה בוקר
הקרן למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי	שרית בייץ-מוראי
המחלקה הגריאטרית, בית חולים מאיר	ד"ר יצהל ברנר
המטה הארצי, משטרת ישראל	רפ"ק רקפת גלעד
אגף הרווחה, עיריית ירושלים	שרה גרוסמן
בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה	עו"ד ד"ר ישראל דורון
אגף הסיעוד, המוסד לביטוח לאומי	רונית דינור
המטה הארצי, משטרת ישראל	סני"צ נורית זיו
אגף הרווחה, עיריית תל-אביב	כרמית חפר
בית הספר לסיעוד, אוניברסיטת תל-אביב	ד"ר נילי טבק
האגף לגריאטריה, משרד הבריאות	מלכה טל
השרות לזקן, משרד העבודה והרווחה	בן ציון כרם
עיריית באר-שבע	מיכל לנקרי
האגף לגריאטריה, משרד הבריאות	ד"ר שרה לוי
ארגון גמלאי בזק	מאיר מוזס
עיריית תל-אביב	עו"ד רות סלפטר
עמותת "עמית", ירושלים	חווה עוזרי
פיתוח משאבי אנוש, אשל	טלי צוק
הקרן למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי	כרמלה קורש-אבלגון
שירותים מוסדיים, אשל	יעקב קבילו
מינהל הרווחה, עיריית תל-אביב	אסתר שטרן

תת-הוועדה לנושא השירותים הקהילתיים

השירות לזקן, משרד העבודה והרווחה	בן ציון כרם, יו"ר
מרכז הדרכה והשתלמויות, אשל	שרה אלון
אגף הרווחה, עיריית ירושלים	שרה גרוסמן
עמותת שילה, חיפה	טובה וינטרשטין
עיריית לוד	לאה זיני
מינהל הרווחה, עיריית תל-אביב	כרמית חפר
אגף הרווחה, עיריית הרצליה	יעל טנא
המוסד לביטוח לאומי	דפנה כהן
אגף הרווחה, עיריית באר-שבע	מיכל לנקרי
האגף לשירותי משפחה, משרד העבודה והרווחה	ציפי נחשון-גליק
תחום מפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי	כרמלה קורש-אבלגון
שירותי בריאות כללית	לורה ראם
משרד העבודה והרווחה	ניצה רונן
שירותי בריאות כללית	ד"ר מנחם שטרן

תת-הוועדה לנושא תחיקה וניצול כלכלי

אגף הרווחה, עיריית חיפה	דוד אולמן, יו"ר
בית הספר לסייעוד, אוניברסיטת תל-אביב	ד"ר נילי טבק
בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה	עו"ד ד"ר דורון ישראל
המטה הארצי, משטרת ישראל	סני"צ נורית זיו
ארגון גמלאי בזק	מאיר מוזס
עיריית תל-אביב	עו"ד רות סלפטר

תת-הוועדה לנושא מניעת התעללות במוסדות לטיפול ממושך

מלכה טל, יו"ר	האגף לגריאטריה, משרד הבריאות
מירה איילון	בית אבות גבעת השלושה, פתח תקווה
פאני יוז	השירות לזקן, משרד העבודה והרווחה
גרסיאלה כהן	בית החולים אסף הרופא
ד"ר רן מיכלק	בית חולים פלימן
אתי מרקוביץ	אגף לגריאטריה, משרד הבריאות
מלכה פרגר	לשכת בריאות חיפה
יעקב קבילו	שירותים מוסדיים, אשל
ד"ר ליזה רובין	לשכת בריאות חיפה
אסתר שטרן	תחום זיקנה, אגף הרווחה, עיריית תל-אביב
רחל תמיר	אחות ראשית, בית אבות משען, רעננה (לשעבר)

תת-הוועדה לנושא מניעת התעללות בבתי חולים כלליים

ד"ר יצהל ברנר, יו"ר	מחלקה גריאטרית, בית החולים "מאיר", כפר סבא
מזי בילו	השירות הסוציאלי, בית החולים "מאיר", כפר סבא
גרסיאלה כהן	השירות הסוציאלי, בית החולים אסף הרופא

תת-הוועדה לנושא הכשרה, מודעות ציבורית ופיתוח ידע

טלי צוק, יו"ר	פיתוח משאבי אנוש, אשל
דוד אולמן	אגף הרווחה, עיריית חיפה
שרה אלון	מרכז הדרכה והשתלמויות, אשל
חיה בוקר	הסתדרות המורים הגמלאים
רפ"ק רקפת גלעד	המטה הארצי, משטרת ישראל
רונית דינור	אגף הסיעוד, המוסד לביטוח לאומי
כרמית חפר	אגף הרווחה, עיריית תל-אביב
ד"ר נילי טבק	בית הספר לסיעוד, אוניברסיטת תל-אביב
מלכה טל	אגף גריאטריה, משרד הבריאות
בן ציון כרם	השירות לזקן, משרד העבודה והרווחה
ד"ר שרה לוי	אגף הגריאטריה, משרד הבריאות
מיכל לנקרי	אגף הרווחה, עיריית באר שבע
חווה עוזרי	עמותת עמית, ירושלים
אסתר שטרן	מינהל הרווחה, עיריית תל-אביב

ריכוז המלצות הוועדה

כללי

- ◆ הוועדה ממליצה לתת עדיפות מיוחדת לפיתוח תשתיות של ידע על התופעה (באמצעות מחקר) ומודעות ציבורית רחבה לתופעה (באמצעות הסברה), כדי להכשיר את הקרקע הציבורית לפיתוח שירותים בהיקף ובגוון הנדרשים.
- ◆ הוועדה ממליצה לעודד ארגוני זכויות זקנים, ובמידת הצורך לסייע בהקמתם של גופים וולונטריים, שתכליתם לדאוג לייצוג נאות של הזקנים ולהתמודד עם תופעות ההתעללות בהם, תוך הסתייעות בזקנים מתנדבים.

העצמת הזקנים

- הוועדה ממליצה להכיר בכך שאחת הדרכים המרכזיות להתמודדות עם בעיית ההתעללות בזקנים היא באמצעות שינוי מעמדם החברתי והעצמתם. שינוי יחסי הכוחות בחברה הישראלית וחילוץ הזקנים ממעמד הנתפס כחלש וחסר יכולת יכול להיעשות בין היתר באמצעות פיתוח הכלים והתכניות האלה:
- ◆ ייצוג ושיתוף נציגי אוכלוסיית הזקנים בכל הכנה ועיצוב של מדיניות בתחום ההתעללות בפרט ובתחום הזיקנה בכלל.
 - ◆ הגברת המודעות של הזקנים בכל הנוגע לתופעת ההתעללות בזקנים והכלים להתמודד עמה.
 - ◆ מתן ידע והקניית יכולות לאוכלוסיית הזקנים בכל הנוגע לזכויותיהם החוקיות ובכל הנוגע למנגנונים החברתיים והמשלתיים העומדים לרשותם במקרה של התעללות.
 - ◆ הכנה והפצה של חומר הסברה כתוב, לצד הקמת מרכזי מידע שיספקו שירותי מידע חינם באמצעות הטלפון והאינטרנט.
 - ◆ ייצוג, ליווי וסיוע במימון ציבורי לזקנים המבקשים לממש את זכויותיהם כנגד המתעמר בהם. על השירות להיות נגיש וזמין לכל זקן.

תחיקה

- ◆ הוועדה ממליצה לתמוך, לעודד ולממן עריכת מחקרים משפטיים מעמיקים לצורך הערכה כוללת של התייחסות המשפט הישראלי לתופעת ההתעללות בזקנים.
- ◆ הוועדה ממליצה לפעול להכנת הצעות חוק להשלמת החסרים ולעדכון החקיקה הישראלית על כל ההיבטים של תופעת ההתעללות בזקנים.

- ◆ הוועדה ממליצה לפתח תכניות חינוך והסברה להגברת המודעות לכלים החוקיים העומדים לרשות אוכלוסיית הזקנים ואנשי המקצוע המטפלים בהם, בכל הנוגע להתמודדות עם תופעת ההתעללות בזקנים.
- ◆ מומלץ ליצור מאגר מידע ממוחשב שירכז פניות לבתי משפט ופסיקות בקשר להתעללות בזקנים.
- ◆ מומלץ להעלות את מודעותם של אנשי מקצוע מתחום המשפט לבעיית ההתעללות, על-ידי שילוב הנושא בהכשרתם ובהעשרתם המקצועית.

תשתית ידע ומודעות חברתית

- ◆ הוועדה ממליצה להקים מרכז לימודי שמטרתו לפתח תורה מקצועית בתחום תופעת ההתעללות בזקנים, מניעתה והטיפול בה. המרכז יהיה בקשר עם ארגונים ועם גופים מכשירים ויסייע בהפצת הידע והטמעתו. המרכז יכיל את הפונקציות האלה:
 - איסוף, ריכוז ועיבוד מידע על התופעה בארץ, תוך השוואה למתרחש בעולם;
 - תיעוד שיטות ופעולות הננקטות במערכות השירותים השונות בארץ כבסיס לפיתוח תורה מקצועית בתחום;
 - פיתוח תורה מקצועית, כלים להתערבות, תדריכים וערכות בתחומי מניעה, הסברה, איתור וטיפול, במערכות השירות השונות: הקהילה, המערכת המוסדית ובתי החולים הכלליים.
- ◆ יש לערוך סקר ארצי לבדיקת היקף התופעה בישראל, מאפייניה וממדיה הצפויים עד 2020.
- ◆ מומלץ לפתח מערך הסברה במישור הארצי ובמישור המקומי לכלל האוכלוסייה, לזקנים ולבני משפחותיהם ולאנשי מקצוע.

שירותים קהילתיים

- ◆ הוועדה ממליצה לבצע תכנית חלוץ (פיילוט) בחמש ערים לפחות, שבמהלכן יוקמו יחידות מובחנות אשר יעסקו בטיפול ובמניעה של התעללות בזקנים. המקומות ייבחרו על-פי קריטריונים שייקבעו בהסכמת הנוגעים בדבר.
- ◆ הוועדה ממליצה לבדוק מודלים ותכניות התערבות שיפותחו בשלב הניסוי (יחידות מובחנות וכן שילוב של עובדים סוציאליים במרכזים למניעת אלימות). מומלץ כי מודלים אלה ילוו במחקרי הערכה אשר יתעדו תכניות אלה, ינתחו וישוו אותן למודלים שונים המתפתחים במקביל, וכמו כן ישוו בין גישות טיפוליות שונות מבחינת יעילותן ומועילותן.

- ◆ הוועדה רואה חשיבות רבה בשילוב פקיד סעד לחוקי הגנה על זקנים, אשר יתמחה בתחום זה ויעסוק אך ורק בו בכל היחידות להגנת הזקן, אלה הקיימות ואלה העתידות להתפתח ברשויות המקומיות.
- ◆ הוועדה ממליצה להשוות את מעמדם ותנאיהם של פקידי סעד לחוקי הגנה על זקנים לתנאי פקידי הסעד האחרים (חוק הנוער, סדרי דין). במישור הארצי יבוא הדבר לידי ביטוי בהקצאת תקן לתפקיד פקיד סעד ראשי. במישור המקומי, פקידי הסעד לזקנים יעסקו בתפקיד זה באופן בלעדי ולא כתוספת לשאר תפקידיהם.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח מסגרת שתהווה בית בטוח לתקופה זמנית עד להיערכות לטווח ארוך יותר, לזקנים עצמאים או תשושים, שהיו קרבנות להתעללות. מומלץ להקים שלוש דירות באזורים שונים בארץ, עם גישה לשירותים אחרים בקהילה (ראה נספח ד').
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח שירות של ייעוץ וייצוג משפטי חינם, שייתן מענה לזקנים שהיו קרבנות למעשי פגיעה והתעללות.
- ◆ מומלץ לפתוח "קו חם" ארצי לזקנים החשופים להתעללות ולבני משפחתם.
- ◆ הוועדה ממליצה להקים ועדת היגוי ארצית בחסות אשל, שיהיו מיוצגים בה הגופים הרשמיים והמקצועיים (קרי: משרדי ממשלה, רשויות, ארגונים מקצועיים, עמותות), האחראיים על מתן טיפול ואספקת שירותים לזקנים ולבני משפחותיהם. ועדה זו תעסוק בגיבוש המלצות למדיניות ובתיאום בין הגופים השונים. מומלץ כי צוותים רב-מקצועיים דומים יוקמו גם במישור המקומי.

ניצול כלכלי

- ◆ הוועדה ממליצה להגביר את המודעות בקרב הזקנים לנושא הניצול הכלכלי באמצעות הסברה והדרכה, שיערכו בשיתוף עם המפקח על הבנקים.
- ◆ הוועדה ממליצה להגביר את מודעותם של עובדי הבנקים לנושא הניצול הכלכלי של זקנים ולהדריכם בנושא איתור וזיהוי זקנים הנמצאים במצוקה עקב ניצול כלכלי.
- ◆ יש לגבש דפוסי עבודה ונהלים בכל הנוגע להחתמת זקנים על צוואות, עזבונויות ויפויי כוח, עם לשכות עורכי הדין וועדות האתיקה שבהן, תוך הגברת המודעות של עורכי הדין לסימנים של מצוקות נפשיות אצל הזקנים.
- ◆ מומלץ להעמיד לרשות הזקנים סיוע משפטי חינם בכל הנוגע לעריכת צוואות.
- ◆ הוועדה ממליצה להכשיר מתנדבים גמלאים, בעלי מקצועות רלוונטיים, כגון פקידי בנקים ועורכי דין, למתן ייעוץ לזקנים עריריים בניהול כספם ובעריכת צוואות.
- ◆ יש לאפשר הכנסת סעיף בחוזה העבודה עם מטפלות חוק סיעוד, האוסר עליהן לקבל טובות הנאה מהזקן המטופל, אם בחייו ואם לאחר מותו. במקרה שנעשה הדבר

מרצונו או מיוזמתו של הזקן המטופל, יהיה תוקף לחתימת הזקן רק לאחר קבלת חוות-דעת מקצועית מאדם מוסמך, כגון פסיכיאטר או עובד סוציאלי.

- ◆ יש להגביר את המודעות בנושא זה בקרב שופטים, משפטנים ואנשי משטרה כדי לזרז הליכים במקרים של הגשת תלונות בגין ניצול כלכלי, תוך כדי ראיית הנושא כחלק אינטגרלי מאלימות במשפחה ולא עֵבֶרַת עוֹשֵׂק או הונאה רגילים.
- ◆ הוועדה קובעת כי יש להרחיב את סמכויות פקיד הסעד בנוגע לחקירת חשד לניצול כלכלי.

מוסדות לטיפול ממושך

- ◆ הוועדה ממליצה להקים בכל מוסד ועדה פנימית רב-מקצועית, בשיתוף נציג הדיירים לנושא ההתעללות וההזנחה. הוועדה תהיה אחראית על-פיתוח מענים חדשים, או אימוץ מענים קיימים, והטמעתם בתוך המוסד.
- ◆ הוועדה ממליצה לאמץ נוהל איתור, דיווח והתערבות במקרים של חשד להתעללות במסגרת המוסדית. הנוהל יוטמע בתוך שגרת הארגון.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח תכניות הכשרה שוטפות (חינוך תוך שירות) שיהיו מיועדות בעיקר למטפלות ולכוחות עזר העובדים בתוך המסגרת. ההכשרה בנושא זה צריכה להשתלב בתכנית האוריינטציה לעובדים חדשים במוסדות.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח או לשדרג עֵרְכֹוֹת הסברה קיימות בקרב עובדי מוסדות לטיפול ממושך בכל הארץ.

בתי חולים כלליים

- ◆ הוועדה ממליצה לשלב במערכת ההדרכה הקיימת בבית החולים השתלמויות והעשרה בתחום איתור וזיהוי זקנים החשופים להתעללות, לצוות הרפואי, לצוות הסיעודי ולצוות הפרה-רפואי. כמו כן, יש לשלב את הנושא בישיבות צוות ובדיונים מחלקתיים וקליניים.
- ◆ הוועדה ממליצה שבמסגרת ועדות האלימות הקיימות בבתי החולים, תוקם תת-ועדה מיוחדת לנושא ההתעללות בזקנים. מומלץ שהרכב הוועדה יכלול את נציגי הנהלת בית החולים ונציגים מגופים מטפלים בקהילה, כגון משטרה, לשכות רווחה ופקידי סעד.
- ◆ למנות בתוך מערכת בית החולים נאמנים למניעת התעללות ממקצועות הרפואה והסיעוד וממקצועות אחרים, שתפקידם יהיה להפיץ מידע ולהטמיע נהלים בקרב הצוותים הרלוונטיים.

- ◆ הוועדה ממליצה לפתח נוהל פנימי לאיתור מובנה של זקנים שנחשפו להתעללות, ולעבודה בצוות רב-מקצועי בתוך בית החולים ועם גורמים בקהילה.
- ◆ הוועדה ממליצה שבתי החולים יקבעו נוהל פנימי שיסדיר החתמת מאושפזים על מסמכים משפטיים באופן שימנע שימוש במצבם לצורך ניצולם הכלכלי.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח ולמסד דרכי תקשורת של הצוות הרפואי, הסיעודי והסוציאלי בבית החולים עם גורמי קהילה רלוונטיים, להגביר את שיתוף הפעולה עם עובדים סוציאליים במחלקות הרווחה ולהבטיח זמינות של פקיד סעד בעבור בית החולים.
- ◆ הוועדה ממליצה לבנות ולקיים נוהל לאיסוף מידע על זקנים המאושפזים בבית החולים, שהם קרבנות התעללות. הנוהל יהיה מבוסס על תקשורת פנימית בין היחידות השונות בנושא ההתעללות, בהתאם לנוהל הקיים של משרד הבריאות לגבי ועדות אלימות.

הכשרה

- ◆ הוועדה ממליצה על-פיתוח והרחבה של הכשרות לאנשי מקצוע עם דגש על "סוכני שינוי" פוטנציאליים:
 - מטפלים ישירים במערכות הרווחה, הבריאות והמשפט - ההכשרות יינתנו בשתי רמות: רמה בסיסית לזיהוי ואבחון; הכשרה מתמחה לטיפול מעמיק
 - מפתחי שירותים - יושם דגש על-פיתוח מנהיגות
 - אנשי מקצוע ומתנדבים - יעסקו בהסברה לציבור הרחב, לזקנים ולבני משפחתם.
- ◆ הוועדה ממליצה לעודד ולסייע לארגוני שירות, הן ארגונים ייעודיים לזקנים והן ארגונים המספקים שירות כללי שהזקנים הם רכיב משמעותי בקהל הלקוחות שלהם, לשלב בתכניות ההעשרה הפנימיות שלהם (in-service training) השתלמויות ייחודיות בנושא ההתעללות וההזנחה של זקנים. יש "לתפור" את תכניות ההשתלמות בהתאם לתפקידים השונים בארגונים אלה ולהכשיר את העובדים לסייע באיתור ומניעה של קרבנות התעללות.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח, בשיתוף משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגוני שירות, תכניות להטמעת נהלים ושיטות התערבות למניעה, לאיתור ולטיפול בקרבנות התעללות.
- ◆ לעודד מוסדות הכשרה, כגון אוניברסיטאות, מכללות אקדמיות ומכללות אזוריות, לשלב את הוראת הנושא בתוך המערכות שלהם.
- ◆ להקצות משאבים למלגות ופרסים לעידוד סטודנטים ועובדי שדה לחדשנות ולמחקר יישומי בנוגע להתעללות ולהזנחה של זקנים.

הקמת הוועדה

בתכנית החומש השביעי של אשל לשנים 2001-2005 קבעה אשל ש"הנחיצות למעורבותה [של אשל] בתחום המניעה והטיפול באלימות נגד זקנים נובעת מאינדיקציות לגידול בבעיה מצד אחד ומהעובדה שאין כיום מדיניות מגובשת למתן מענים מוסדרים לזקנים נפגעי אלימות". לכן, החליטה אשל כצעד ראשון להקים "ועדה מקצועית אד-הוק אשר תדון... בסוגיות הנוגעות לטיפול בבעיה בכלל ובהשלכות לפיתוח תכניות ושירותים בפרט". זאת, כדי "למפות את תחום הפעולה, על הצרכים והמענים שכבר קיימים בו, ולגבש המלצות על דרכי פעולה מועדפות, ובמיוחד על כיווני מעורבותה של אשל בהקשר זה" (תכנית החומש השביעי, עמ' 39)

הרכב הוועדה

הרכב הוועדה מייצג מגוון של גופים, ארגונים ומקצועות הנוגעים בהתעללות בזקנים. בין חברי הוועדה ניתן למנות נציגים ממשרדי ממשלה ייעודיים, ובהם משרד העבודה והרווחה, משרד בריאות, המשרד לביטחון פנים, נציגי המוסד לביטוח לאומי, רשויות מקומיות גדולות, אוניברסיטאות, משטרת ישראל, ארגונים התנדבותיים ונציגי גמלאים. בוועדה מיוצגים מקצועות העבודה הסוציאלית, הרפואה הגריאטרית, הסיעוד והמשפט (ראו רשימת חברי הוועדה הפותחת מסמך זה).

דרך הפעולה של הוועדה

הוועדה החלה את עבודתה ב-12 ביוני 2001. בשתי הישיבות הראשונות דנה הוועדה במטרותיה ובתכנית העבודה שלה, בהיקף התופעה וטבעה בארץ ובעולם ובמפת השירותים הקיימים לטיפול בתופעה בארץ, על סמך מסמכים שהוכנו והוגשו לוועדה בידי שרה אלון מרכזת הוועדה.

לאחר מכן הגדירה הוועדה את הנושאים המרכזיים המרכיבים את הבעיה, ובהם החליטה להתרכז:

- ◆ מניעת התעללות במסגרת הקהילה
- ◆ מניעת התעללות במוסדות לטיפול ממושך
- ◆ איתור ומניעה של התעללות במסגרת בתי החולים הכלליים
- ◆ תחיקה וניצול כלכלי
- ◆ פיתוח ידע, מודעות ציבורית והכשרת כוח אדם

לשם טיפול בכל אחד מהרכיבים התפצלה הוועדה לחמש תת-וועדות (ראו רשימת חברי תת-הוועדות). הקמת ועדות המשנה אפשרה לשלב מומחים נוספים על-פי הנושא והעניין, בהתאם להחלטת יושבי הראש שלהן.

בתקופה שבין ספטמבר לדצמבר 2002 התנהלה העבודה במסגרת תת-הוועדות וכל אחת מהן הגישה דוחות נושאים. בחודשים ינואר, אפריל ויוני 2002 דנה מליאת הוועדה בדוחות ובהמלצות של תת-הוועדות, וכן במבנה של הדוח הסופי. בחודש יולי באותה שנה נפגשה המליאה לדון בטיטת הדוח הסופי ולאשר אותו.

מטרת המסמך, מבנהו ומגבלותיו

מטרת המסמך הנוכחי היא להניח על שולחנה של אשל המלצות לפעולה בתחום המניעה והטיפול בתופעת ההתעללות וההזנחה של זקנים, על כל תחומיה; ולהביאן לידיעת כל הגופים והמוסדות האחראיים על קביעת מדיניות ופיתוח שירותים לטיפול בתופעה.

המסמך מתבסס על ניירות הרקע שהוגשו לוועדה, על הדוחות שהגישו תת-הוועדות, וכן על סיכומי הדיונים של הוועדה. המסמך מכיל את הדוח עצמו, דיון בכל אחד מהנושאים וההמלצות הנגזרות מהם ונספחים שונים.

הוועדה בדיוניה והמלצותיה התחשבה גם בטענה כי התמקדות בבעיית ההתעמרות בזקנים עלולה להיתפס כביטוי לפטרנליזם כלפיהם. בעת הדיון בהמלצות יש להביא בחשבון שעבודת הוועדה הסתמכה על נתונים קיימים, שהם חלקיים ביותר ואינם מספקים תמונה מהימנה לגבי היקף הבעיה בארץ. עם זאת, יש להוסיף ולומר שאחת ההמלצות המרכזיות בדוח מכוונת לסגירת הפער במידע ובידע על היקף התופעה וטיבה.

רקע תיאורטי, היקף הבעיה ומערכת השירותים הקיימת בארץ

התעללות בזקנים איננה תופעה חדשה. מה שהשתנה הוא נכונות החברה להכיר בתופעה כבעיה חברתית ולנסות להתמודד עמה. עשרים שנה חלפו עת פורסמו המחקרים הראשונים על אלימות כלפי ילדים, ועד אשר החלו לבדוק היבט נוסף של האלימות במשפחה - הפגיעה בזקנים והזנחתם.

בשנות השמונים התמקדו המחקרים הראשונים בטיפול לקוי במסגרת הבית והמשפחה, ועל אף חוסר האחידות בהגדרות השונות, חזרו על עצמם מספר מונחים: טיפול לקוי, חוסר טיפול, התעללות והזנחה.

הגדרות

התעללות

התעללות מוגדרת כ"התנהגות הרסנית המכוונת כלפי הזקן ומתרחשת בהקשר של יחסי אמון. ההתנהגות המתוארת מתרחשת בעקביות ובעוצמה כזו הפוגעת במישור הפיזי ו/או הפסיכולוגי ו/או חברתי והכלכלי. כתוצאה מכך נגרם סבל בלתי נחוץ של פגיעה, כאב, אובדן או דיכוי זכויות אנושיות, וכל אלה מפחיתים את איכות חיי הזקן" (Hudson, 1989).

הפגיעה באה לידי ביטוי במספר מישורים:

- ◆ פגיעה פיזית - פגיעה גופנית, גרימת כאב, הבאה לידי ביטוי בשטפי דם, שריטות חתכים, כוויות, נשיכות, שברים ועוד
- ◆ התעללות מינית - ביצוע מגע מיני מכל סוג שהוא נגד רצון הזקן או שהזקן אינו מסוגל להביע את התנגדותו, עד לסימני חבלה באזור אברי המין: שטפי דם, כאבים, דימום, זיהום
- ◆ פגיעה נפשית - פגיעה הגורמת לסבל, עלבון, השפלה, צער, פחד, בושה ודחייה, ונגרמת כתוצאה מזלזול, יחס פטרוני, איומים, צעקות, קללות וכינויי גנאי, ענישה והתעלמות מהזקן ומבקשותיו
- ◆ ניצול כלכלי - ניצול ושימוש לא חוקי ברכוש ובמשאבי הזקן, הן בידיעתו והן שלא בידיעתו

הזנחה

הזנחה מוגדרת כ"אי-סיפוק צרכים בסיסיים, בין אם זה על-ידי מניעה (omission) או על-ידי עשייה (commission), ותוצאתם, סבל בלתי נחוץ, עם השלכות פיזיות, פסיכולוגיות, כלכליות וחברתיות" (Hudson, 1989).

הגורמים להתעללות

בשל מורכבות התופעה וריבוי המצבים העלולים לגרום להתעללות והזנחה, מתקשים החוקרים להצביע על תיאוריה אחת שתסביר את הגורמים להתעללות. הגורמים שנמצאו קשורים להתרחשות ההתעללות כלפי זקנים הם: מאפייני הקרבן, מאפייני הפוגע וגורמים סביבתיים.

מאפייני הקרבן

מן המחקרים עולה כי גם נשים וגם גברים עלולים ליפול קרבן למעשי התעללות והזנחה, אולם חלקן של הנשים רב יותר. בדרך כלל אלו הם בני 75 ומעלה, הסובלים ממוגבלות פיזית ו/או מנטלית, ובשל כך גוברת תלותם בפוגע. מגורים משותפים עם הפוגע נמצאו כמנבא חזק להתרחשות התעללות. עוד נמצא כי בידוד חברתי ורשת תמיכה מצומצמת מאפיינים את הקרבנות להתעללות והזנחה (זועבי, 1994; כצמן וליטווין, 2002; לבנשטיין ורון, 1995, 1999; Wolf, Godkin & Pillemer, 1986; Kosberg & Nahmiash, 1996).

מאפייני הפוגע

הפוגעים או הפוגעות הם על-פי רוב בני משפחה, מטפלים עיקריים (צאצאים בוגרים או בני זוג), הסובלים לעתים מנכות נפשית או גופנית, תלויים בהוריהם מבחינה כלכלית או מקום מגורים, בעלי רשת תמיכה מצומצמת וסובלים מבידוד חברתי. נסיבות אלה עלולות ליצור חיכוך, מתח וקונפליקטים אשר עלולים להסתיים בפגיעה בהורה. התמכרויות לאלכוהול וסמים נמצאו גם הם מנבאים חזקים להתרחשות של התעללות. עוד נמצא כי קושי להתמודד עם בעיות כלכליות, חוסר תעסוקה, משברי חיים וקושי להתמודד עם נטל הטיפול בהורה הזקן עלולים להוות גורם סיכון נוסף (כצמן וליטווין, 2002; Godkin, Wolf & Pillemer, 1989; Pillemer & Finkelhor, 1988; Pillemer & Suitor, 1992; Quin & Tomita, 1986; Wolf & Pillemer, 1989).

בארץ החלה ההתמקדות בזקנים בסיכון בעקבות שינויים חברתיים והחלת שורה של חוקים חדשים (חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989; החוק למניעת אלימות במשפחה, 1991; חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, 1992). חוקים אלה מחייבים מעורבות רבה יותר של אנשי מקצוע המטפלים בזקנים. עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים קיבלו

מנדט חברתי לטפל בזקנים, ביניהם פקידי הסעד אשר מונו באופן חוקי להתערב ולהגן על זקנים.

עד כה נערך בארץ רק מספר מצומצם של מחקרים ולכן מיעוט הידע והנתונים על היקף התופעה וממדיה. לבנשטיין ורון (1995), ניסו לאתר ולאפיין אוכלוסיות זקנים בסיכון באזור חיפה. במהלך המחקר, רואיינו 70 אנשי מקצוע המטפלים בזקנים. המרואיינים דיווחו על 246 זקנים המזוהים כקרבנות להתעללות מצד בני משפחתם. החוקרות מציינות כי אם מתבססים על ממצאי מחקרם של Pillemer and Finkelhore (1988), יש סבירות שבארץ חשופים כ-25,000 זקנים למצבי התעללות.

זועבי (1994) בדק את הנעשה במגזר הערבי, וממצאי מחקרו מצביעים על היקף של 2.5% מהזקנים שהיו קרבנות לפגיעה ולהתעללות. מרבית הידע שהצטבר בארץ מתבסס על מיזמים מקומיים. במחקר הערכה שליווה את עבודת היחידה להגנה ולמניעת אלימות כנגד קשישים בהרצליה (כצמן וליטווין, 2002), נמצא כי 83% מהלקוחות המטופלים ביחידה היו נשים שסבלו מהתעללות וכי הפוגע היה בדרך כלל צאצא בוגר (45%) או בן זוג (41%). התעללות נפשית הייתה סוג הפגיעה הנפוץ ביותר (64%), ניצול כלכלי - 60% ואלימות פיזית - 47%. כמחצית הקשישים סבלו מיותר מסוג אחד של פגיעה.

היקף התופעה

בדומה לשאר סוגי האלימות במשפחה, התעללות בזקנים מתרחשת בדרך כלל מאחורי דלתים סגורות, עובדה המקשה על איסוף נתונים והערכת היקף התופעה וממדיה. קשיים נוספים לחשיפת התופעה נובעים מעמדות חברתיות אמביוולנטיות כלפי הזיקנה, מעמדות כלפי שמירת הפרטיות של המשפחה ומתפיסות הקובעות כי ענישה ואלימות הם אמצעים חינוכיים.

גורמים נוספים המקשים על חשיפת התופעה קשורים להסתייגות הזקן הקרבן משיתוף פעולה בשל בושה והשפלה, תחושת הכישלון בחינוך צאצאיו, הרצון לגונן עליהם, פחד, תלות והחשש כי עם הגילוי יוחמר המצב. סיבות אחרות קשורות לפוגע (הכחשה, בושה ורגשי אשם) ולאנשי המקצוע (עמדות כלפי שמירת הפרטיות של המשפחה, חוסר ידע וחוסר מענים ופתרונות מקצועיים).

עם זאת, במהלך השנים החלו להצטבר נתונים על היקף התופעה, מאפייניה וממדיה (ראו נספח א'). Pillemer and Finkelhore (1988) מצאו כי 3.2% מקרב מדגם אקראי של 2,002 זקנים בעיר בוסטון סבלו מהתעללות. ממצאי סקר ארצי בקנדה מדווחים כי במדגם אקראי, אשר כלל 2,008 זקנים המתגוררים בקהילה, 4% חוו התעללות וטיפול לקוי מידי

בן זוגם, קרוב משפחה או אדם אחר בעל משמעות לגביהם (Podnieks, 1992). בפינלנד נמצא כי 5.4% מהנבדקים סבלו מהתעללות (Kivela et al., 1992) ובהולנד מדווחים כי בקרב מדגם של זקנים עצמאיים המתגוררים בעיר אמסטרדם, 5.6% סבלו מהתעללות (Comijs, 1998).

כיום מעריכים החוקרים כי בין 4% ל-10% מכלל אוכלוסיית הזקנים נתונים להתעללות והזנחה. Kosberg and Garcia (1995), טוענים כי היקף הבעיה וממדיה הם בגדר ספקולציה בלבד, וזאת בעיקר בשל קשיים מתודולוגיים (מדגמים שאינם מייצגים ואינם אקראיים, הגדרות שונות להתעללות וכדומה).

מענים שפותחו לטיפול בבעיה בעולם ובארץ

ארצות הברית

בסוף שנות השבעים קיבל תנופה הדיון הציבורי בארצות הברית על תופעת ההתעללות וההזנחה, ובעקבותיה הוקם כוח משימה (task force) מטעם הסנאט שעליו הוטל לבדוק את היקף תופעת ההתעללות בזקנים ומאפייניה. ההמלצות העיקריות של כוח המשימה כיוונו לבדיקה מקיפה של הבעיה באמצעות מחקר. בשנים שלאחר מכן נערכו מספר מחקרים אשר שפכו אור על היקף התופעה, על סוגי הפגיעה ועל המאפיינים של התוקף ושל הנפגע.

ממצאי המחקרים והתפתחת הדיון הציבורי הביאו לחקיקה נרחבת ולפיתוח שירותים, הן ברמה הפדראלית והן ברמת המדינות.

בשנות התשעים הוקם בווינגטון המרכז הלאומי - National Center on Elder Abuse (NCEA), המספק ידע, מידע וסיוע בתחום ההתעללות וההזנחה של זקנים למערכות השירות ברחבי ארצות הברית.

בשנת 2001 נערך שימוע בפני ועדת הסנאט לענייני זיקנה (Senate Special Committee on Aging), במהלכו הציגו מומחים נתונים על היקף התופעה, ממצאי מחקרים ומידע על המצב החוקי במדינות השונות, וכן הוצגה עבודת המרכז הלאומי בתחום התעללות בזקנים (NCEA).

מדיניות וחקיקה

1. בשנות השמונים יזמו מדינות שונות חקיקה בנושא הגנה על אוכלוסיות פגיעות. בחקיקה זו הוגדרו התעללות והזנחה ואוכלוסיית היעד להתערבות. כמו כן, נקבעה

חובת הדיווח במקרים של חשד להתעללות באוכלוסיות פגיעות. החקיקה התייחסה גם להגדרה של תפקידי מערכת השירותים להגנת מבוגרים (Adult Protective Services). עד סוף שנות השמונים נקבעה חובת הדיווח בחוק בחמישים מדינות בארצות הברית.

2. בשנות התשעים נחקק חוק פדראלי (Older Americans Act, Title 3 (1991), ובו הגדרות להתעללות ולהזנחה, וכן נקבעו כללים להקצאת משאבים לשירותים המטפלים בזקנים ברמת המדינה (Area Agencies on Aging). משאבים אלה מופנים בעיקר לפעולות ושירותים הממוקדים במניעה, כגון פרסום באמצעי התקשורת, ארגון כינוסים וימי עיון והפקת חומרי הסברה.

3. חוק נוסף, (Vulnerable Elder Rights Protection Activities, Title 7 (1992), מתווה קווים מנחים למדינות לגבי מתן עדיפות להקצאת משאבים בתחום מניעת התעללות והזנחת זקנים בעבור הכשרת אנשי מקצוע, תיאום בין שירותים, בניית צוותים רב-מקצועיים, פיתוח פרוטוקולים לפעולה, חינוך והעלאת המודעות הציבורית.

המרכז הלאומי לטיפול בהתעללות בזקנים - The National Center On Elder Abuse (NCEA)

- ◆ מטרה: לספק מידע לאנשי מקצוע ולציבור הרחב על התעללות והזנחת זקנים; לתת תמיכה טכנית ולהציע תכניות הכשרה לעובדים בשירותים המטפלים בבעיה, לבצע מחקרים קצרי-טווח ולסייע בפיתוח מדיניות ובפיתוח תכניות התערבות
- ◆ מיקום: וושינגטון הבירה
- ◆ גוף מממן: Administration on Aging
- ◆ ניהול: National Association of State Units on Aging
- ◆ שותפים לפעילות המרכז: עמותת עורכי דין המתמחים בזיקנה, הוועדה הלאומית למניעת התעללות בזקנים, האגודה הארצית של מנהלי הסוכנויות לשירותים הגנתיים ומרכז הידע (clearinghouse) של אוניברסיטת דאלאור
- ◆ תחומי פעילות: מחקר, הכשרה, סיוע טכני לעוסקים בתחום, קידום שיתוף פעולה בין גופים, ארגונים ועמותות המטפלים בזקנים החשופים להתעללות והזנחה, קידום חקיקה, ריכוז ידע והפצתו.

בין הישגי המרכז:

- ◆ הקמת אתר האינטרנט: www.elderabusecenter.org
- ◆ פעולות להגברת המודעות הציבורית לקיומם של התעללות והזנחה כסוגיה בתחום הבריאות, באמצעות המדיה, פיתוח שיתוף פעולה במישור הארצי והלאומי, פתיחת "קו חם", ייזום הסברה ציבורית להעלאת המודעות ועוד

- ◆ קידום חקיקה בנוגע לזקנים החשופים להתעללות והזנחה, חקיקת חוקים אפקטיביים להתמודדות עם התופעה, ביסוס פרוטוקולים ונהלים לשיתוף פעולה בין רשויות האכיפה, פעולות למען חקיקה אשר תעגן בחוק את פעילות המרכז, ריכוז רשימת חוקים קיימים בכל מדינה בארצות הברית, הנוגעים לעבודת השירותים ההגנתיים, מוסדות לטיפול ממושך, אומבודסמן ועוד
- ◆ הקמת Clearinghouse, איסוף מאמרים, חומרי הדרכה, מדריכים וביבליוגרפיה מוארת
- ◆ הכשרה והדרכה לאנשי מקצוע מטפלים, הכשרה לפיתוח מנהיגות ומפתחי שירותים, פיתוח מודולות להכשרה, פיתוח כלים וחומרים, הפקת ערכות, קיום ימי עיון, סדנאות, כינוסים וועידות.
- ◆ מחקר על היקף התופעה, סוגי התעללות, פעילות הסוכנויות לשירותים ההגנתיים, ואיסוף נתונים
- ◆ סיוע טכני לתכניות ומיזמים במישור הארצי כמו למשל "נאמנים" בקהילה, סיוע טכני להכנת מדריך בנושא מודעות ("Awareness Kit")
- ◆ הכנת ניירות עמדה לקובעי מדיניות
- ◆ פרסום והפצת מאמרים, מידעון על שירותים וכדומה
- ◆ הכנת כלי להערכת סיכון במוסדות לטיפול ממושך

השירות להגנת המבוגר - Adult Protective Services

המערכת החוקית מסמיכה את המדינה להגן על אוכלוסיות פגיעות ולספק שירותים למבוגרים הסובלים מנכות ומפיגור ולזקנים מעל גיל 65. הטיפול מתבצע במרבית המדינות בידי השירות להגנת המבוגר (APS). לעובדי השירות, עובדים סוציאליים במקצועם, מנדט חוקי, בדומה לפקידי הסעד בישראל, לקבלת דיווחים על חשד להתעללות בזקנים ובמבוגרים תלויים ומוגבלים ולחקירת תלונות אלה.

בשירות פועלים:

1. קו חם לקבלת תלונות ודיווחים על התעללות ו/או חשד לפגיעה - העובדים מוסמכים גם לנקוט באמצעים מיידיים על מנת להגן על הקרבן. לאחר האבחון (כולל הערכה רפואית וקוגניטיבית במידת הצורך), נקבעת תכנית הטיפול ואספקת שירותים תומכים. חלק מהמטופלים מופנים לשירותים אחרים במסגרת ה-APS, או ל-Area Agencies on Aging. חשוב לציין כי במקרים שמדובר באדם צלול וכשיר קוגניטיבית, יש לו הזכות המלאה לסרב לטיפול.
2. ריכוז מידע ואיסוף נתונים - על סמך מסד הנתונים המצטבר, ניתן לקבל מידע מדויק על אופי הפניות, על היקף הבעיה המדווחת ועל סוגי התערבות ויעילותם.

3. הקמת צוותים רב-מקצועיים - לתיאום, להתייעצות ולטיפול משותף בקרבנות ההתעללות.
4. פיתוח מגוון של תכניות התערבות - למשל, צוות Fast בלוס אנג'לס המתערב במקרים של ניצול כלכלי או ה-Operation Scams באילינוי.

פרויקטים ותכניות התערבות

- ◆ באומהה הוקם מקלט המספק בית בטוח לתקופה זמנית לזקנים שחוו התעללות. במקלט ניתנים שירותים, כגון: חדר וארוחות, טיפול רפואי וסיעודי במידת הצורך, הערכה רב-מקצועית, קשר עם שירותים בקהילה ותכניות להשמה בקהילה בתום השהות במקלט.
- ◆ במדינת אילינוי הופעלה תכנית למניעה וטיפול במקרים של ניצול כלכלי – Operation Scams. בתכנית זו הכשירו עובדי בנקים, שוטרים, משפטנים וארגוני גמלאים במטרה להפחית ולמנוע הונאת זקנים, הופקו חוברות הסברה, נתלו פוסטרים בסניפי הבנקים והוכנה רשימת בקרה (check list) לעובדי הבנק להגברת ערנותם בעת מתן שירות ללקוחות זקנים.
- ◆ במדינת קליפורניה הוקם צוות FAST (Financial Abuse Specialist Team) המתערב במקרים של ניצול כלכלי. שותפים בצוות אנשי מקצוע ונציגים מהשירות הציבורי, עמותות ושירותים פרטיים (למשל עובדים סוציאליים מהשירות להגנת המבוגר, נציג בנק, נציג התביעה המחוזית, משטרה, משפטן ורופא גריאטר). הצוות משמש גורם מקצועי מייעץ לאנשי מקצוע, מסייע באבחון והתוויית תכניות טיפול, ועוסק בפעילויות סגור, חינוך הציבור והכשרת אנשי מקצוע לזיהוי ומניעת ניצול כלכלי.
- ◆ במדינת אריזונה נעשו פעולות להעלאת המודעות הציבורית, נערכו סמינרים וסופקו שירותים ייחודיים לקרבנות למעשי התעללות. כמו כן, גויסו מתנדבים אשר הוכשרו לבצע פעולות הסברה בקרב הזקנים. מתנדבים גמלאים שעבדו בעבר בשירותים חברתיים קיבלו פניות טלפוניות מזקנים ו/או אזרחים אחרים, עשו עמם שיחת אינטייק ראשונית והפנו להמשך טיפול לשירות המתאים. סטודנטים למשפטים גויסו לעבוד בהתנדבות במחלקה לצרכנות המטפלת בפניות עם חשד להונאה.
- ◆ פרויקט נוסף שבוצע באריזונה הוא הקמת מקלט חירום לקשישים שעברו התעללות. קרן ידידי הקשיש (The Elder Friends Foundation) בשיתוף עם המועצה לשירותי רווחה בגלינדל אריזונה יצרו את תכנית DOVE - ראשי תיבות של Domestic Older Victims Empowerment and Safety Program, שמטרתה הקמת מקלט חירום לקשישים הסובלים מהתעללות. בשלב ביניים עד להקמת המקלט משוכנים נפגעי ההתעללות בחדרים שהועמדו למטרה זאת על-ידי בתי אבות. עד היום ניתן מקלט לשש נשים שקיבלו סביבה מוגנת ועזרה להתארגנות מחדש, ובכלל זה גם סיוע כלכלי מקרן ניניה פוליאן.

לקשישים נפגעי התעללות, שאינם יכולים לעזוב את ביתם, מופעלות חמש קבוצות תמיכה.

◆ במדינות מסצ'וסטס וקליפורניה נערכו מיזמים משותפים עם עובדי בנקים למניעת ניצול כלכלי. התכנית כללה הכשרת עובדי בנקים לפיתוח מודעות לנושא, הפקת חוברות הסברה והכנת דף מידע לפקיד הבנק לאיתור ראשוני של ניצול כלכלי.

קנדה

◆ National Clearinghouse of Family Violence (NCFV) - מרכז מידע לאומי בנושא של אלימות במשפחה, כולל התעללות בילדים, אלימות כנגד נשים והתעללות בקשישים. מדריך השירותים מצוי באתר האינטרנט של המרכז, וכולל, בין היתר, מקלטי חירום, שירותי התערבות, טיפול נפשי, מידע, כלים ושיטות להגברת מודעות הציבור.

◆ Niagara Gatekeeper - תכנית קהילתית הפועלת ברשות המוניציפלית של ניאגרה, אונטריו, והמוקד שלה בעיר וולנד (Welland). מטרת התכנית לזהות ולסייע לקשישים הזקוקים לשירותי תמיכה טרם התפתחות הבעיה לכדי משבר. התכנית מופעלת בידי מתנדבים שבמסגרת עבודתם באים במגע עם קשישים, כגון: דוורים, מחלקי עיתונים, פקידי בנק, חנוונים במכולת ורוקחים בבית מרקחת.

◆ Community Response Network – תכנית שפותחה ב-1991 בידי קבוצת אנשי מקצוע במחוז ויקטוריה שבחבל אונטריו, במטרה לעורר מודעות ציבורית לתופעת ההתעללות וההזנחה של זקנים ולספק שירותים לנפגעי התעללות. התכנית בנויה משני רכיבים: שירות קו חם והגברת הערנות והמודעות. שירות קו חם מבוסס על רכז-מתאם המקבל מידע על מקרה של התעללות בקשיש. המקרה מובא לפני צוות בין-מקצועי מבין חברי הרשת, שמורכב מאנשי מקצוע - אנשי משטרה, רופאים, עובדים קהילתיים - המציעים למתאם תמיכה, והדרכה ובמקרה הצורך הם זמינים גם לייעוץ ישיר. הגברת הערנות והמודעות הציבורית לבעיה נעשית באמצעות פעולות חינוכיות, הסברה דרך המדיה וחשיפה של אנשי מקצוע ואזרחים לתופעה, במסגרת ימי עיון, הרצאות וכיוצא באלו.

◆ Calgary Catholic Immigration Society's Elderly Abuse Program - תכנית קצרת מועד, הממוקמת בעיר קלגרי שבחבל אלברטה ופועלת בחסות משרד הפנים וההגירה הקנדי, מיועדת לקשישים מהגרים שהיו – או עדיין - חשופים להתעללות. מטרת התכנית: טיפול ויצירת מודעות ליחסים בין המתעלל לקרבן ההתעללות על-ידי תהליכי ייעוץ. הפרויקט מתמקד בקשישים עצמם באמצעות סדנאות הניתנות בשפתם ליצירת מודעות לפנייה לעזרה ולהעלאת בעיות. אם נדרש טיפול לאחר הייעוץ, מופנים הקשישים לשירותים המתאימים בקהילה. כמו כן, מתקיימות סדנאות לקהילת המהגרים להעלאת המודעות לבעיית ההתעללות בקשישים.

- ◆ Kingston & Frantenac Elder Abuse Task Force – רשת של 20 ארגוני שירות ו-13 מתנדבים בכירים בעיר קינגסטון שבחבל אונטריו. הרשת מפעילה מספר פרויקטים שעיקרם העלאת המודעות להתעללות בזקנים:
- 1. קשישים פעילים נגד התעללות – הפרויקט מתמקד בהעלאת המודעות אצל קשישים בנושא ההתעללות והבאת המידע על זמינות המשאבים הקהילתיים, ופיתוח שותפויות עם שירותים קהילתיים להפניית קשישים הסובלים מהתעללות.
- 2. הנחיות לטיפול במקרי התעללות בקשישים - מדריך הכולל הנחיות לנותני השירותים כיצד לזהות, לאבחן ולטפל במצבי התעללות בקשישים.
- 3. מרכז משאבים להתעללות בקשישים – ריכוז של ספרות וחומרי הדרכה בנושא במסגרת ספריית בית החולים המקומי.

אנגליה

- ◆ Action on Elder Abuse (AEA) - זוהי תכנית ארצית, שהמוקד שלה בלונדון, המספקת מידע וסיוע לכל אדם וארגון שיש לו עניין בטיפול ובמניעה של התעללות והזנחה של זקנים.

פעולות הארגון כוללות:

- שירות קו חם עם מספר "ירוק", הפועל חמישה ימים בשבוע בין 10:00-16:30 אחר הצהריים ומספק מידע וייעוץ בחמש שפות לזקנים קרבנות התעללות, לבני משפחה וידידים, וכן לסטודנטים. השירות מופעל בידי אנשי מקצוע מנוסים ומתנדבים, במסגרת עמותה המפעילה קווים חמים בתחומים נוספים (Telephone Helpline Association).

- מועדון חברים (Membership) – החברות היא בתשלום (סמלי) ופתוחה לאנשים או לארגונים מאנגליה ומחוצה לה. השירותים הניתנים הם מידע על מדיניות, תחיקה ומחקר בתחום באמצעות ידיעון דו-חודשי; הנחה על פרסומי הארגון; קבלת חומר פרסומי לצורך קידום הנושא באזור של החבר המעוניין.

- מדיניות חברתית – פעילות לוביסטית (הפקת ניירות עמדה) לקידום חקיקה ולעיצוב מדיניות.

- כינוסים ופרסומים.

- ◆ POPAN- The Prevention of Professional Abuse Network - זהו שירות הניתן על-ידי עמותה רשומה שלא למטרות רווח, שמטרתה לסייע לאנשים שנחשפו להתעללות בידי מטפלים מקצועיים. השירות אינו ייחודי לאנשים זקנים. לשירות יש שני רכיבים: (1) שירות CASEWORK לאנשים שאינם מעוניינים להגיש תלונה באופן פורמלי, באמצעות שירות של 'אוזן קשבת', ייעוץ והפניה; (2) סיוע משפטי למי שמעוניין להגיש תלונה או תביעה משפטית.

אוסטרליה

The Elder Abuse Prevention Unit (היחידה למניעת התעללות בקשישים) בקווינסלנד, אוסטרליה - שירות של המדינה ובמימונה. השירות כולל:

- ◆ ייעוץ ותמיכה טלפונית (במחיר של שיחה מקומית) לקשיש קרוב ההתעללות, למשפחתו ולחבריו
- ◆ מחקר בסוגיית מניעה של התעללות בקשישים
- ◆ פגישות הדרכה ומידע להעלאת המודעות בקהילה ולחינוך נותני שירותים לזיהוי, לטיפול ולמניעה של התעללות

ניו-זילנד

Age Concern New Zealand היא עמותה ארצית ללא מטרת רווח, פועלת מאז 1948 באמצעות סניפים מקומיים ותקציבה מבוסס על תרומות. העמותה פועלת בתחום מניעת התעללות בקשישים, ופעולותיה כוללות: הגברת המודעות וחינוך הציבור, תיאום עם ארגונים וולונטריים נוספים ומתן מענה למקרי התעללות.

הרעיון המרכזי הוא שתכנון מוקדם של הזקן יבטיח את שליטתו על נכסיו ורכושו, ויאפשר לו למנוע את ניצולו, כאשר יורע מצבו התפקודי ותגבר התלות שלו באחרים. הארגון מפיץ חומר כתוב המכיל הנחיות מפורטות לתכנון מוקדם בתחומים שונים. החומר מיועד לקשיש, למשפחה או למטפלים בקשישים.

ישראל

מסקירת התכניות והשירותים הקיימים בארץ עולה כי פותחו מענים במספר תחומים: הגברת המודעות, הרחבת הידע והמידע, טיפול ומניעת התעללות במחלקות לשירותים חברתיים ובקהילה ועבודה עם שותפי תפקיד במסגרת צוותים רב-מקצועיים.

הגברת המודעות

בתחום זה נעשות פעולות במישור המקומי ועל-פי יוזמות של אנשי מקצוע המטפלים בזקנים ברשויות מקומיות במסגרת פעילות המדור לזקן באגף הרווחה: ירושלים, הרצליה, חיפה, תל אביב, באר שבע, נצרת עלית; וכן בידי גופים אחרים, כגון: עמותת עמית בירושלים.

הפעולות כוללות: עריכת ימי עיון לאנשי מקצוע ונותני שירות לזקנים, הפקת עלוני הדרכה והסברה, פעילויות הסברה במועדונים (כגון: הסברה שניתנה במועדוני זקנים בכפר סבא על-ידי אחות לבריאות הציבור, בבית חולים מאיר בכפר סבא ובבית חולים שמואל

הרופא), הפעלות תכניות להסברה וחינוך הרגישות לרופאים ואחיות בבתי חולים (בבית חולים "מאיר" כפר סבא ו"שמואל הרופא" בבאר יעקב).

ידע ומידע

בתחום זה נעשו מספר עבודות מחקר (גרין, 1997; זועבי, 1994, 2000; כצמן וליטווין, 2002; לבנשטיין ורון, 1995, 2000; רונן ונייקרוג, 1993). כמו כן, התפרסם ספר הדרכה לאנשי מקצוע המטפלים בזקנים (כרם, 1996) והופק סרט הדרכה באשל תקשורת - מרכז אורקולי ("הבן שלי", 2001).

טיפול ומניעת התעללות במחלקות לשירותים חברתיים ובהילה

- ◆ היחידה להגנת הזקן בהרצליה - הוקמה ביוזמת פקידת סעד במדור לזקן אשר איתרה זקנים רבים הסובלים מהתעללות ומהזנחה. היחידה פועלת מזה כשלוש שנים. פעילותה מומנה על-ידי הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי, משרד העבודה והרווחה ועיריית הרצליה, ולוותה במחקר הערכה במימון הקרן למפעלים מיוחדים (כצמן וליטווין, 2002). נוסף על הטיפול הפרטני הניתן, הוקמו קבוצות טיפוליות לנשים זקנות, לקרבנות אלימות, לתוקפים ועוד (פירוט בנספח ג').
- ◆ בחיפה הופעלה תכנית חלוץ החל משנת 2000 (טיפול פרטני וקבוצות לנשים זקנות מוכות). התכנית קרמה עור וגידים ביוזמתו ובדחיפתו של מנהל המדור לזקן המשמש גם פקיד סעד, אשר בעבודתו טיפל בזקנים שסבלו מניצול כלכלי. התכנית ממומנת על-ידי עמותת שילה, וליווי מקצועי נעשה בידי המרכז למניעת אלימות של ארגון ליגת נשים לישראל (נספח ג').
- ◆ בתל אביב החלו במיזם בשנת 2000, במסגרת מעורבות הרשות המקומית למלחמה באלימות. עובדים סוציאליים באגף הרווחה עברו השתלמות מיוחדת שניתנה בידי אנשי מקצוע ממרכז גליקמן למניעת אלימות. המשך הפעילות נעשה ביוזמת ראש תחום זיקנה באגף, אשר הובילה מהלך לבדיקת מספר הזקנים המטופלים שאובחנו כסובלים מהתעללות והזנחה, להכשרת העובדים הסוציאליים המטפלים בזיקנה בנושא איתור וזיהוי התעללות (בשיתוף עם אשל) ולפיתוח תכנית הרצה באחת הלשכות. בתכנית מטפלת עובדת סוציאלית ייעודית במימון עמותת "קשת" בזקנים נפגעי אלימות והתעללות (נספח ג').
- ◆ בערים נוספות מתקיימת פעילות ענפה בתחום האיתור והטיפול בזקנים החשופים להתעללות: ירושלים, באר שבע, נצרת עלית ועוד (נספח ב').

עבודה עם שותפי תפקיד במסגרת צוותים רב-מקצועיים

ניתן למצוא דוגמאות לעבודה עם שותפי תפקיד במקומות שונים: צוות עירוני רב-מקצועי בעיר תל אביב המתכנס אחת לחודש לדיון בנושאים תיאורטיים ומעשיים; צוות ייעוץ נייד

הכולל עורך דין, פסיכיאטר ועובדת סוציאלית מומחית בנושא; ועדת אלימות לשכתית בעיר חיפה; ועדה מחוזית של עיריית ירושלים בשיתוף עם משרד הבריאות ונציגי שירותים. לאחרונה, פותח שאלון לאחיות בריאות הציבור העורכות בדיקת תלות במסגרת חוק ביטוח סיעוד לאיתור ולזיהוי ראשוני של זקנים החשופים להתעללות ולהזנחה.

הכשרות

- ◆ השתלמות והעשרה לפקידי סעד לחוקי הגנה על זקנים. ההעשרה החלה לפני 16 שנה, ומאז הוכשרו לתפקיד זה כ-300 עובדים סוציאליים המטפלים בזקנים.
- ◆ פותחה תכנית השתלמות בשיתוף המדור לזקן ותחום הטיפול בנכויות בעיריית תל אביב. בתכנית השתתפו כ-30 עובדים סוציאליים בקורס בסיסי לזיהוי ולהתערבות ראשונית.
- ◆ פותחה תכנית ייחודית להכשרת אנשי מקצוע המטפלים בזקנים, והיא מופעלת בידי מרכז אשל להשתלמות והדרכה. במהלך שלוש השנים האחרונות הוכשרו כ-60 אנשי מקצוע.
- ◆ הוקמה יחידת הוראה בנושא התעללות בזקנים במסגרת הקורס "אשנב לאלימות" המתקיים בבית הספר המרכזי להכשרת עובדים סוציאליים.
- ◆ ביוזמתו ובמימונו של משרד הבריאות, פותחה תכנית ייחודית להכשרת צוות בכיר בבתי אבות ובמוסדות באזור ירושלים. בהשתלמות נטלו חלק 20 אנשי מקצוע: מנהלים, רופאים, אחיות ועובדים סוציאליים.
- ◆ במרכז הרפואי ע"ש שיבא בתל השומר פותחה תכנית השתלמות לאנשי מקצוע מטפלים.
- ◆ עמותת "עמית", בשיתוף אגף הרווחה בעיריית ירושלים, עוסקת בארגון ימי עיון לאנשי מקצוע והשתלמויות למתנדבים ולמתנדבי הביטוח הלאומי, במטרה להכשירם לאיתור וזיהוי ראשוני. בנוסף להכשרה והדרכה, עוסקת העמותה בעבודה משותפת עם שירותי הרווחה בעיר במקרים שזוהתה התעללות או שיש חשד להתרחשותה (נספח ג').

מן הסקירה המתוארת לעיל אנו למדים כי ייזום ופיתוח תכניות ברמת השדה יכול להתחיל ביוזמת הפרט הבודד המניע ומוביל תהליך. כל התכניות שנסקרו היו פרי יוזמה וביצוע של עובד סוציאלי במדור לזקן וכי באמצעות הקצאת כוח אדם בעל ידע ומיומנות, המהווה משאב ייעודי, ניתן לטפל בהתעללות כלפי זקנים ולצמצם את היקף התופעה.

תחיקה

לצורך סקירת המצב החקיקתי בכל הנוגע לתחום ההתעללות בזקנים בישראל, יוצג הנושא בשלושה חלקים: ראשית, תוצג החקיקה המיועדת להתמודד במישרין עם תופעת ההתעללות בזקנים; לאחר מכן יוצגו דוגמאות להוראות חוק המתמודדות בעקיפין עם התופעה; ובחלק השלישי והאחרון ייעשה ניסיון לפרט המלצות קונקרטיות לכיווני פעולה רצויים בעתיד.

חקיקה ישירה (חקיקה המתמודדת במישרין עם התופעה)

חוק הגנה על חוסים, תשכ"ו 1966

כללי

מדובר בחוק משנות השישים, אשר נועד להתמודד עם תופעות שבחלקן אינן נפוצות כבעבר.

ההיבט המרכזי של החוק

סעיף 4 לחוק (המצוי בפרק ג') מאפשר פנייה של פקיד סעד לבית המשפט, במקום ששלומו הגופני או הנפשי של חוסה בגיר נפגע או עלול להיפגע פגיעה חמורה מהיעדר טיפול ראוי והוא או האחראי עליו אינם מסכימים לטיפול הדרוש. צו בית המשפט מאפשר כפיית טיפול (כמו העברה לבית חולים וסידור כפוי במעון) לתקופה מוגבלת בזמן.

נקודות לשינוי ורפורמה

פרק ב' של החוק, העוסק במקרים של נטישת זקנים בלשכות הרווחה או ברחובות העיר לשם קיבוץ נדבות, דורש רוויזיה כוללת לאור המציאות המשתנה.

פרק ג' של החוק, שהנו הפרק המרכזי של החוק כיום, הוא כלי התערבות חשוב למניעת התעללות בזקנים, ובעיני רבים הוא כלי חשוב ומרכזי. יחד עם זאת, יש הרואים קושי מסוים עם נקודת האיזון להתערבות המפורטת בחוק, שכן לכאורה עשויה זו לאפשר התערבות-יתר (פטרנליזם). לפיכך, יש מקום לשקול מחדש את ניסוח נקודת האיזון המפורטת בחוק. כמו כן, יש לזכור כי הסעדים או הכלים המוענקים לבית המשפט לצורך התערבות הם מוגבלים, ויש מקום לשקול הרחבת קשת אפשרויות הפעולה שיש להעניק לבית המשפט, כדי שיוכל להקנות הגנה הולמת לזקנים במקרים המתאימים לכך בכלל, ובמישור הכלכלי, בפרט.

חוק העונשין על פגיעה בחסרי ישע (תיקון מס' 26 משנת 1989)

כללי

מדובר בחוק הפלילי המרכזי של מדינת ישראל, שהוספו לו סעיפים שונים במסגרת תיקון, אשר בין היתר באו להתמודד במישרין עם היבטים שונים של תופעות ההתעללות בזקנים.

ההיבטים המרכזיים של החוק

התיקון לחוק הפלילי כולל שני היבטים מרכזיים: הראשון - הגדרה מפורטת של הסוגים השונים של ההתעללות בזקנים, לרבות היבטים פיזיים או מנטליים, במעשה או במחדל, וקביעה מפורשת כי התנהגויות פסולות אלה הן עברות פליליות; השני - הטלת חובת דיווח כללית וחובת דיווח ספציפית לפקיד סעד או למשטרה על חשד להתעללות בזקנים.

סוגיות לשינוי ולרפורמה

מדובר בחוק מהותי וחשוב, המהווה רכיב מרכזי ומהותי להתמודדות עם תופעת ההתעללות בזקנים באמצעות המשפט הפלילי. יחד עם זאת, מספר נקודות נדרשות לעיון ולשינוי. ראשית, בולטת בהיעדרה התייחסות ספציפית להתעללות כלכלית. שנית, ההתייחסות הספציפית לחסרי ישע השוהים במסגרות מוסדיות לוקה בחסר (ובייחוד, חסרה עֲבֵרַת ה"הזנחה" הרלוונטית במיוחד למסגרות המוסדיות). לבסוף, יש לציין כי חסר מידע אמפירי על מידת ההצלחה והיעילות של הטלת חובת דיווח, ומכאן יש צורך כללי בהעלאת המודעות לקיומן של הוראות החוק הפלילי, תוכנו, והצורך ביתר אכיפה וענישה הולמים לאורך.

חוק למניעת אלימות במשפחה, תשנ"א 1991

כללי

מדובר בחוק חדש יחסית שתכליתו לתת מזור זמני לתופעות של התעללות מינית, פיזית ומנטלית בזקנים בתוך התא המשפחתי.

ההיבטים המרכזיים של החוק

הממד המרכזי של חוק זה הוא היותו חוק אזרחי ולא פלילי, הניתן להפעלה בידי הזקן או בן משפחתו ולא רק בידי רשויות התביעה. יתרה מזאת, התרופה או הסעד הניתנים בחוק הם זמניים ומאופיינים בעיקרם בהרחקה פיזית של הפוגע מהזקן הנמצא בסיכון. לצד ממד ה"הרחקה", החוק מאפשר לבית המשפט לנקוט פתרונות "טיפוליים", ולחייב את הצד הפוגע לעבור טיפול אישי כאמצעי לפתרון יותר יסודי של הבעיה.

סוגיות לשינוי ולרפורמה

מדובר בכלי חקיקתי חשוב וחדיש בתחום ההתמודדות עם תופעת האלימות בתוך המשפחה שיכול לתת מזור זמני לסוגים מסוימים של תופעות ההתעללות בזקנים. יחד עם זאת, עולות שאלות בכל הנוגע לאופן הפעלת החוק במקרים של התעללות בזקנים: האם זקנים אכן משתמשים בכלי זה, ועד כמה? עד כמה הוא יעיל לפתרון השורשים האמיתיים בלב הסביבה הגורמת להתעללות בזקנים? בהנחה שאין תכלית החוק להתמודד עם השורשים האמיתיים של הבעיה, עד כמה המערכת השיפוטית מצליחה לעשות בו שימוש מושכל אשר תורם לפתרון יעיל של בעיות התעללות בזקנים? מעבר לכך, כדי לנצל את מרב יעילותו של החוק, יש לשקול להעניק סמכות להפעלתו גם לידי פקידי סעד המטפלים בזקנים (שכן כיום הסמכות מוענקת רק לפקידי סעד לנוער).

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, תשכ"ב 1962

כללי

מדובר בכלי אזרחי כללי, הניתן להפעלה גם בהקשר של התעללות בזקנים, וזאת במצבים שהזקן הוא "פסול דין" (חולה נפש או מפגר) או אינו מסוגל לדאוג לענייניו בכוחות עצמו.

ההיבט המרכזי של החוק

סעיף 33 לחוק מאפשר התערבות באמצעות מינוי אפוטרופוס על הזקן, הליך אשר בעצם ממנה אדם לקבל לידי שליטה ואחריות לשלומו של הזקן.

סוגיות לשינוי ולרפורמה

גם כאן מדובר בכלי חקיקה מרכזי וחשוב, שבמקרים רבים פותר בצורה טובה תופעות מסוימות של התעללות בזקנים. ברם, גם כאן מתעוררות שאלות מהותיות באשר לאופי ההסדרה הנוכחי. ראשית, יש לבחון מחדש את נקודת האיזון העקרונית ביחס שבין הצורך לדאוג לשלומו של הזקן ובין הצורך לשמור על האוטונומיה וחירותו האישית. שנית, יש לבחון את מידת ההצלחה של ההליך להתמודד עם שורש הבעיה של התעללות בזקנים. שלישית, יש מקום לבחון מחדש את הגדרת "פסול הדין" ואת התאמתה למצבים השונים של התעללות בזקנים. רביעית, יש לבדוק את ההתמודדות עם מצבים שה"אדם המוכן ומוסמך" לטפל בזקן הוא דווקא האדם המתעמר בו (כגון במצבים של הענקת ייפוי כוח). ואחרון, יש לבחון את הלימות הפרוצדורה הקיימת ואת המידה שהיא מבטיחה את זכויות הזקנים.

חקיקה עקיפה

הוראות חוק רבות מתייחסות או משפיעות בעקיפין על תופעת ההתעללות בזקנים. הוראות חוק אלה הן רבות ומגוונות ומכסות קשת רחבה של תחומי חיים אשר באופן טבעי

משפיעים על קיומה והיקפה של תופעה חברתית מורכבת זו. אין ספק כי יש צורך במסגרת הערכת מצב משפטית להתייחס גם למכלול החקיקתי זה. להלן מספר דוגמאות להמחשת הסוגיה.

חוק הפיקוח על המעונות, תשכ"ה 1965

חוק הפיקוח על המעונות, ובמיוחד התקנות המתייחסות להסדרת בתי האבות, מסדירים קשת רחבה של היבטי חיים של הזקנים המתגוררים ושוהים במעונות. הואיל ותופעת ההתעללות בזקנים מתרחשת במקרים רבים בין כותלי בתי האבות בידי עובדים ואנשי שירותים המצויים בהם, רצוי לכאורה כי תהא התייחסות ספציפית לסוגיה זו במכלול חקיקתי זה. בפועל, התייחסות שכזו כמעט איננה קיימת והנושא איננו מטופל כראוי בהקשר חקיקתי זה.

פקודת הבנקאות, תש"א 1941

פקודת הבנקאות מתייחסת למכלול ההיבטים הקשורים למתן שירותי בנקאות בישראל. הואיל ובהקשרים שונים של התעללות כלכלית הבנקים הם "חזית" ההתרחשות של תופעות הניצול הכלכלי, יש מקום לשקול התייחסות ברורה יותר של כלי חקיקתי זה כדי לשפר ולחזק את ההגנה על לקוחות זקנים מפני התעללות כלכלית. בייחוד, ניתן לבחון מחדש בהקשר זה את הוראת סעיף 15 א' לפקודה. כמו כן, יש לשקול הוספת חובת דיווח לעובדי בנק הנתקלים במקרי תופעות התעללות כלכלית בפני פקיד סעד, ולבחון מתן סמכויות לפקידי סעד לחקור ולקבל מידע מפקידי בנק במקרים של חשד לניצול כלכלי.

חוק השליחות, תשכ"ו 1965

אחד הכלים המאפשר ניצול לרעה כנגד זקנים הנו "ייפוי כוח". זקן אשר עקב אילוץ או כוח, או גם בהיעדרם, מעניק ייפוי כוח לבן משפחה או לאדם אחר לנהל את ענייניו, חושף את עצמו לאפשרות של ניצול לרעה של כוח זה, בהיעדר מנגנוני בקרה ופיקוח הולמים. לכאורה, יש לשקול מחדש את התנאים הנדרשים למתן ייפוי כוח שכזה ולבחון אילו מנגנונים דרושים לפיקוח על אופן ניצולם, לאור חוסר הבהירות שבהגדרת "גריעת כשרות" הקבועה בחוק (סעיף 14 א').

חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשכ"ח 1968 (פרק ביטוח הסיעוד)

פרק ביטוח הסיעוד במסגרת חוק הביטוח הלאומי הנו דבר חקיקה מרכזי בתחום זכויות הזקנים, ולכאורה אינו מתייחס במישרין לסוגיית ההתעללות בזקנים. ברם, חוק זה הוא דוגמה קלאסית לקשר העקיף והחשוב בינו ובין סוגיית ההתעללות. הואיל ומחקרים מצביעים על קשר ישיר בין מידת העומס, המתח והנטל המוטל על מטפלים לא-פורמליים ובין תופעת התעללות בזקנים - חוק ביטוח הסיעוד, בכך שהוא מקל ומפחית את נטל

הטיפול הלא-פורמלי, אמור גם להפחית ולהקטין בעקיפין את היקף תופעת ההתעללות בזקנים. בפועל, אין מחקר רב בתחום זה בישראל, והמצב הקיים דורש לכאורה התבוננות נוספת על היבטים נוספים, כדוגמת ההצדקה לשלול את הזכות לקבל את גמלת הסיעוד במקום שהזקן עובר ממסגרת קהילתית, או עצמאית למחצה, למסגרת מוסדית.

חוק הירושה, תשכ"ה 1965

בדומה לחוק השליחות, הצוואה היא אחד המסמכים המשפטיים שבהם יכולה לבוא לידי ביטוי התעללות כלכלית בזקנים. בני משפחה, מטפלים אחרים ואף אנשים זרים עלולים להפעיל לחצים פסולים על זקנים לכתוב או לשנות את צוואתם לטובתם. גם כאן מוצע לבחון מחדש את הוראות החוק, ולכלול בהן התייחסות רבה יותר לסוגיה זו. לדוגמה, יש המציעים לשקול הוספת התייחסות למקרים שזקן ציווה את רכושו לטובת מוסד ציבורי, אך מסיבות לא ידועות סמוך לפטירתו שינה את הצוואה והעביר הרכוש לאדם זר שאינו בן משפחה.

סיכום והמלצות

באופן טבעי האמור לעיל מהווה רק סקירה חלקית וכללית של הנושא. מחד, יש בה כדי לתת התרשמות ראשונית על אודות המצב הקיים, ומאידך, יש בה כדי להמחיש ולהדגיש את החשיבות של בדיקה וסקירה כוללת של כלי החקיקה המתמודדים במישרין ובעקיפין עם תופעת ההתעללות בזקנים בישראל.

הוועדה קובעת, על סמך בדיקה ראשונית של מערך החקיקה הקיים בישראל, כי לכאורה תופעת ההתעללות בזקנים אכן זוכה להתייחסות בחקיקה הישראלית. ברם, התייחסות זו חלקית ומיושנת בחלקה, ולפיכך יש צורך בהשקעת מאמץ ואמצעים להשלמת החסר ולבחינה מחודשת של הקיים.

הוועדה רואה באשל ובמשרדי הממשלה הרלוונטיים את המובילים של מהלך לבדיקת מעמד הזקנים בישראל וקידומו, תוך גיוס שדולה אשר תכלול חברי כנסת, חברי לשכת עורכי הדין, שופטים ונציגי הגמלאים. יש לשקול צירוף נציגי ארגוני נכים ומוגבלים, שחוקים אלה נוגעים אף להם.

פעילות לשינויי חקיקה אמורה להתבצע בכנסת. בחקיקה יש אמירה חברתית לגבי נורמות וערכים, ועל כן לשינויים המוצעים בחוקים הללו יהיו השפעות גם על מעמד הזקנים. המלצות הוועדה בתחום התחיקה:

◆ הוועדה ממליצה לתמוך, לעודד ולממן עריכת מחקרים משפטיים מעמיקים לצורך הערכה כוללת של התייחסות המשפט הישראלי לתופעת ההתעללות בזקנים.

יש מקום לקיים מחקר והערכה מקיפים ביחס למידת ההתייחסות והטיפול של החקיקה הישראלית בכל הנוגע לתחום ההתעללות בזקנים. כמעט שאין בנמצא כיום מחקר מקיף בנושא, מלבד ספרו של בן ציון כרם, אשר בהחלט יש בו תרומה נכבדת לנושא, ולפיכך יש מקום לסקירה כוללת ומעמיקה של תמונת המצב במשפט הישראלי. באותה נשימה יש צורך דחוף לבצע הערכה ומחקר ביחס למידת ההצלחה של הכלים החקיקתיים שאומצו בעבר להתמודדות עם תופעת ההתעללות בזקנים. חוקים חדשים יחסית, כגון החוק למניעת אלימות במשפחה או התיקון לחוק העונשין, מעולם לא נחקרו ביסודיות באשר למידת הצלחתם לשנות את מציאות ההתעללות בזקנים והסיבות להצלחה או לכישלון. המחקר והלימוד צריכים להתמקד הן במצב הקיים והן בקשר שבין התיקונים החקיקתיים ובין המציאות הלכה למעשה, וזאת כדי לנסות לאמוד את מידת ההשפעה האמיתית של צעדים חוקיים שונים בדרך זו או אחרת על מציאות ההתעללות בזקנים.

◆ הוועדה ממליצה לנקוט בצעדים ובפעולות הנדרשות להכנת הצעות חוק לצורך השלמת חסרים ועדכונים בחקיקה הישראלית לכיסוי היבטים בסיסיים בתופעת ההתעללות בזקנים.

ישנם מספר חסרים בולטים בתחום החקיקה הישראלית בכל הנוגע להתעללות בזקנים, חלקם נקודתיים וברי השלמה פשוטה במסגרת החקיקה הקיימת, וחלקם מהותיים ודורשים יצירת חקיקה חדשה. ראשית, תחום ההתעללות הכלכלית לוקה בחסר והנושא אינו מטופל דיו, לא בממד הפלילי ולא בחקיקה כלכלית ספציפית (כגון בחוקי הגנת הצרכן). שנית, חסרה חקיקה בתחום החינוך, ההסברה וההעצמה המשפטית בנושא התעללות בזקנים. שלישית, אין התייחסות ספציפית לסוגיה בחקיקה המסדירה את המוסדות לזקנים. רביעית, פיתוח ויישום כלי תכנון משפטיים אישיים בתצורת ייפוי כוח מתמשך, כלי נאמנות, הנחיות מקדימות (Advance Directives) ועוד, יאפשרו לאדם לתכנן את חייו המשפטיים עוד בהיותו בריא וצלול.

ייתכן בהחלט שקיימים חסרים מהותיים נוספים. לפיכך, יש מקום, לאחר בחינה מקיפה של המצב המשפטי, לגבש הצעות חקיקה ספציפיות להשלמת הכיסוי החקיקתי בישראל למכלול הסוגיות הנדרשות לטיפול בתחום ההתעללות בזקנים. לדוגמה: בחינת שינויים בחקיקה גם מן ההיבט הרפואי בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. מצבם של הזקנים עשוי להיות דינמי ומשתנה. על כן, בפנייה למינוי אפוטרופוס מומלץ להסתמך גם על תעודה רפואית, ולא להסתפק רק בחוות דעת פסיכיאטרית.

◆ הוועדה ממליצה לנקוט בצעדים ובפעולות לפיתוח תכניות חינוך והסברה, אשר יגבירו את המודעות לכלים החוקיים העומדים לרשות הזקנים ואנשי המקצוע המטפלים בהם, בכל הנוגע להתמודדות עם ההתעללות.

- הניסיון המעשי והמחקר האקדמי מצביעים על כך שבמקרים רבים לא די בקיומם של חוקים או נורמות משפטיות לשם השגת המטרות החברתיות שבבסיסן. ללא מערך חינוך, הסברה והטמעה, החוק עלול להיוותר ללא שימוש וללא יכולת השפעה. הדברים נכונים במיוחד לתחום ההתעללות בזקנים, המוסדר במערך חקיקתי מורכב, ונוגע לאוכלוסייה שחלקה הנכבד אינו מודע לזכויותיו החוקיות.
- אנשי מקצוע רבים אינם מודעים לחוק העונשין על פגיעה בחסרי ישע ולחובת הדיווח הנדרשת על-פי החוק. יש לעסוק בהעלאת המודעות לנושא באמצעות הכשרה והסברה בקרב אנשי המקצוע.
- ◆ מומלץ להעלות את מודעותם של אנשי מקצוע מתחום המשפט לתופעת ההתעללות בזקנים, על-ידי שילוב הנושא בהכשרתם והעשרתם המקצועית.
- ◆ מומלץ ליצור מאגר מידע ממוחשב מרכזי, שירכז פניות לבתי משפט ופסיקות בקשר להתעללות בזקנים.

תשתית של ידע ומודעות ציבורית רחבה

תופעת ההתעללות באנשים זקנים והזנחתם היא בעיה חברתית לטנטית בעיקרה, הן מבחינת הידע על ההיקפים האמיתיים שלה והן מבחינת מקומה בתודעה של הציבור הרחב. האפשרות לרתק ולתעל משאבים ציבוריים לשם פיתוח מענים ופתרונות לטיפול בבעיה זו, מותנית, בין היתר, בתמיכה הציבורית שניתן לגייס כדי למקם את הבעיה ב"מקום ריאלי" בסולם העדיפויות של סדר היום החברתי (העמוס ממילא).

הדרך אל תודעת הציבור עוברת דרך הלב ודרך הראש. אל הלב מדברת החשיפה לסיפור האישי, הממחיש את מצוקת היחיד. עיקר עבודת הלב נעשית בידי העיתונות הכתובה והמצולמת, ויש לציין כי כמות הדיווחים העיתונאיים על התעללות בזקנים נמצאת בעלייה, אך עדיין לא במידה מספקת.

ואולם, לא פחות חשובות הן "העובדות היבשות", כלומר המידע הסטטיסטי-אפידמיולוגי המלמד על היקף התופעה ותפוצתה: האם מדובר בבעיה נרחבת, מתפתחת, החוצה גבולות חברתיים או שמא בבעיה מצומצמת, נקודתית וסטטית? למידע מסוג זה יש השפעה מכרעת על דעת הקהל, אך בעיקר על מקבלי ההחלטות האוחזים במפתח לקופת המשאבים לפיתוח שירותים.

גם למחקר שעניינו הבנת התופעה וטבעה, תוך ניסיון לאתר את התנאים המסייעים להיווצרותה ולהתפתחותה, ערך רב לפיתוח כלי מניעה, איתור וטיפול בקרבנות ההתעללות ובפוגעים כאחד, שישמשו את אנשי המקצוע העוסקים בכך.

במציאות הישראלית, מיעוט המחקרים והסקרים בנושא איננו מספיק כדי לבסס תשתית של ידע המאפשרת הבנה רחבה של התופעה, באופן שניתן יהיה לגזור ממנה קווי מדיניות ברורים, תכניות לפיתוח של מערכת שירותים מתאימה ופיתוח שיטות התערבות יעילות.

לכן, יש חשיבות שבצד פיתוח המענים לבעיות וצרכים 'בוערים', תהיה השקעה בתשתית עם אופק רחב מספיק ותכנון לטווח בינוני וארוך.

המלצות

◆ הוועדה ממליצה להקים מרכז לימודי שמטרתו לפתח תורה מקצועית בתחום תופעת ההתעללות בזקנים, מניעתה והטיפול בה. המרכז יהיה בקשר עם ארגונים ומוסדות הכשרה ויסייע בהפצת הידע והטמעתו. המרכז ימלא מספר תפקידים: איסוף, ריכוז

ועיבוד מידע על התופעה בארץ, תוך השוואה למתרחש בעולם; תיעוד שיטות ופעולות הננקטות במערכות השירותים השונות בארץ כבסיס לפיתוח תורה מקצועית בתחום; פיתוח תורה מקצועית, כלים להתערבות, תדריכים וערכות בתחומי מניעה, הסברה, איתור וטיפול, ובמערכות השירות השונות: בקהילה, במערכת המוסדית ובבתי החולים הכלליים.

◆ יש לערוך סקר ארצי שיבדוק את היקף התופעה בישראל, מאפייניה וממדיה הצפויים עד 2020.

◆ מומלץ לפתח מערך הסברה במישור הארצי ובמישור המקומי לכלל האוכלוסייה, לזקנים ולבני משפחתם ולאנשי מקצוע.

מניעת התעללות בזקנים במסגרת הקהילה

מבוא

מסקירת הספרות עולה כי התמודדות עם תופעת ההתעללות בזקנים היא שילוב של התערבויות ברמות שונות של פעילות (Baumhover & Beall, 1996).

התערבות ראשונית

התערבות ראשונית כוללת פעילויות למניעה, עוד בטרם התרחשה ההתעללות. בתחום זה אנו מונים הכשרת אנשי מקצוע, העלאת מודעות, קיום קשר עם בני משפחת הזקנים, הסברה לקבוצות יעד בסיכון, מתן מידע על זכויות, פיתוח ומתן רשת שירותים תומכים לזקן ומשפחתו.

התערבות שניונית

מתמקדת בזיהוי, באבחון ובטיפול להפסקת ההתעללות. זיהוי מוקדם יפחית את הסיכון להסלמה במצב.

התערבות שלישונית

פיתוח תכניות טיפול לטווח ארוך, הפרדת הקרבן מן הפוגע, שיקום, סידור מוסדי במידת הצורך.

התמודדות בתחום טיפול ומניעת התעללות בזקנים, צריכה להיות מערכתית וכפועל יוצא של איסוף נתונים (מידע), ידע על התופעה, הערכה, התוויית מטרות מקצועיות והקצאת משאבים (Kosberg, 1990; Marin & Morycz, 1990; Pillemer & Suitor, 1988).

מיפוי הצרכים

מידע ונתונים על היקף התופעה

עד כה טרם נערך בארץ סקר או מחקר אפידמיולוגי, המספק נתונים ומידע על היקף התופעה, על מאפייניה, על מאפייני הקרבנות והפוגעים ועל הגורמים לתופעה. ללא בסיס נתונים מוכח, יקשה על קובעי המדיניות, מפתחי השירותים ונותני השירות להיערך ולהקצות משאבים ולקבוע סדרי עדיפויות להתערבות.

מודעות לתופעה

התמודדות עם התעללות בזקנים אינה יכולה להתבצע ללא מודעות ציבורית ומקצועית לעצם קיום הבעיה. פגיעה בזקנים מתרחשת מאחורי דלתיים סגורות וגורמים רבים תורמים לשמירה על קשר השתיקה. על כן, יש צורך לגייס את דעת הקהל בכלל ושל מקבלי ההחלטות בפרט באמצעים שונים של חשיפה אפקטיבית לתופעה.

שירותים טיפוליים ותכניות התערבות

בארץ קיימות מספר תכניות התערבות, פרי יוזמה ופיתוח של אנשי מקצוע במישור המקומי. פיתוח התכניות התבצע על-פי אינטואיציה, ידע מתחום הזיקנה, ניסיון שהצטבר בצפון אמריקה וידע וניסיון מתחום הטיפול בילדים בסיכון ואלימות בין-זוגית במשפחה. תכניות אלה, טובות ככל שתהיינה, לא נבדקו באופן שיטתי, ומצב זה משאיר שאלות פתוחות לגבי המודל המועדף להתערבות, שיטת ההתערבות היעילה לטיפול בקרבן ובפוגע וכלים טיפוליים מועדפים.

שיתוף פעולה בין-ארגוני ובין-מקצועי

תופעת ההתעללות מורכבת ובעלת השלכות במישורים רבים של חיי הזקן. על כן, אין איש מקצוע מדיסציפלינה אחת שיכול לתת לה מענה טיפולי מלא. רק עבודה עם שותפי תפקיד ובצוותים רב-מקצועיים מאפשרת הסתכלות רחבה ומקיפה ומתן מענה יעיל. כיצד, אפוא, ניתן לקדם את שיתוף הפעולה בין אנשי המקצוע ובין הארגונים השונים הנוגעים לנושא?

הכשרה

מטרות ההכשרה הן להעלות את המודעות לבעיה בקרב אנשי המקצוע; להקנות להם מיומנויות לזיהוי, אבחון וטיפול; להקנות להם מיומנויות לייצוג הזקן וכן יכולת ליזום ולבצע פעולות הסברה. כיום, יש מחסור במדריכים כתובים למטפלים וערכות הסברה, אשר יש לפתח כחלק מתהליכי ההכשרה.

שירותים ייעודיים

זקנים החשופים להתעללות, בעיקר כאשר מדובר בהתעללות פיזית, זקוקים לעתים לפתרון של הפרדה ביניהם לבין הפוגע. הפתרון הקיים כיום הוא העברת הזקן לבית אבות. כאשר מדובר בניצול כלכלי, זקוקים הנפגעים לייעוץ משפטי; ובאופן כללי, יש חשיבות לפתח ערוצי תקשורת פתוחים בין הנפגעים ומשפחותיהם לבין מערכת השירותים, כדוגמת "אוזן קשבת".

המלצות

- ◆ הוועדה ממליצה לבצע תכנית ניסוי (פיילוט) לפחות בחמש ערים, שבמסגרתה יוקמו יחידות מובחנות אשר יעסקו בטיפול ובמניעת התעללות בזקנים. המקומות ייבחרו על-פי קריטריונים שייקבעו בהסכמת הנוגעים בדבר.
- ◆ יחידות אלה, הכפופות מקצועית ומנהלית למדור לזקן במחלקת הרווחה ברשות המקומית, יעסיקו עובד סוציאלי במשרה מלאה (או שני עובדים בחלקיות משרה) שיתמחה בתחום, פקיד סעד, עובדת סמך-מקצועית (מטז"ית) ורופא גריאטר ו/או פסיכיאטר בחלקיות משרה. צוות זה יעסוק באיתור, באבחון, בהתערבות בשעת משבר, ובהפעלת תכניות הגנה ותכניות טיפול לטווח ארוך.
- ◆ הוועדה ממליצה לבדוק מודלים ותכניות התערבות שיפותחו בשלב הניסוי (יחידות מובחנות וכן שילוב של עובדים סוציאליים במרכזים למניעת אלימות). מומלץ כי מודלים אלה ילוו במחקרי הערכה אשר יתעדו תכניות אלה, ינתחו וישוו אותן למודלים שונים המתפתחים במקביל, וכמו כן ישוו בין גישות טיפוליות שונות מבחינת יעילותן ומועילותן.
- ◆ הוועדה רואה חשיבות רבה לכך שבכל היחידות להגנת הזקן הקיימות ואשר עתידות להתפתח במסגרת הרשויות המקומיות, ישולב פקיד סעד לחוקי הגנה על זקנים, אשר יתמחה בתחום זה ויעסוק בו באופן ייחודי.
- ◆ הוועדה ממליצה על השוואת מעמדם ותנאייהם של פקידי סעד לחוקי הגנה על זקנים לתנאי פקידי הסעד האחרים (חוק הנוער, סדרי דין). במישור הארצי יבוא הדבר לידי ביטוי בהקצאת תקן לתפקיד פקיד סעד ראשי. במישור המקומי, פקידי הסעד לזקנים יעסקו בתפקיד זה באופן ייחודי ובלעדו, ולא כתוספת לשאר תפקידיהם.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח מסגרת "בית בטוח", זמנית עד להיערכות לטווח ארוך יותר, לזקנים עצמאים ותשושים, שהיו קרבנות להתעללות. מומלץ להקים שלוש דירות באזורים שונים בארץ, עם גישה לשירותים אחרים בקהילה (נספח ד').
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח שירות של ייעוץ וייצוג משפטי חינם, שייתן מענה לזקנים שהיו קרבנות למעשי פגיעה והתעללות.
- ◆ מומלץ לפתוח "קו חם" ארצי לזקנים החשופים להתעללות ולבני משפחותיהם.
- ◆ הוועדה ממליצה להקים ועדת היגוי ארצית בחסות אשל, שיהיו מיוצגים בה הגורמים הרשמיים והמקצועיים, קרי: משרדי ממשלה, רשויות, ארגונים מקצועיים ועמותות, האחראיים על מתן טיפול ואספקת שירותים לזקנים ולבני משפחותיהם. ועדה זו תעסוק בגיבוש המלצות למדיניות ובתיאום בין הגופים השונים. מומלץ כי צוותים רב-מקצועיים דומים יוקמו גם במישור המקומי.

ניצול כלכלי

מן המחקר בארצות הברית ובקנדה עולה כי ניצול כלכלי והזנחה הם הנפוצים ביותר מבין סוגי ההתעללות. על-אף העובדה כי בארץ הנושא טרם נחקר, ניתן ללמוד ממחקר הערכה אשר ליווה את הפרויקט "הגנה על קשישים ומניעת אלימות" בהרצליה כי המצב דומה.

בדרך כלל מלווה הניצול הכספי בסוגים נוספים של אלימות, נפשית ו/או פיזית. חשוב לציין כי התעללות מסוג זה באה לידי ביטוי בכל שכבה חברתית ואצל זקנים ומשפחות מרקעים תרבותיים וממעמדות חברתיים שונים.

מי הם הקרבנות הטיפוסיים?

- ◆ זקנים בודדים המגלים סימנים של ירידה תפקודית ומבקשים סיוע ועזרה משכנים, עוברי אורח ואחרים, המזהים בנקל את נקודות התורפה ואת יכולת הניצול של אותו זקן.
- ◆ זקנים הורים לילדים מכורים לסמים, המשמשים לילדיהם מקור לסחיטת כספים, תשלומי חובות ועוד. לרוב נמצאים זקנים אלו תחת איום פיזי ובלחץ פסיכולוגי מתמיד.
- ◆ זקנים הנתונים למרותם של ילדים בעלי הפרעות נפשיות המאיימים עליהם באופן תמידי.
- ◆ זקנים עולים חדשים המתגוררים עם בני משפחותיהם תחת קורת גג אחת והמשמשים מקור כספי לכיסוי הוצאותיהם הכספיות של בני המשפחה. בחלק מן המקרים מדובר בזקנים אשר קיבלו משכנתא לדירה, ונאלצו לאחר זמן לעזוב את מקום מגוריהם כתוצאה מלחצי הילדים.
- ◆ זקנים הנתונים לחסדיהם של מטפלים המחתימים אותם על צוואות ועל העברת רכוש לרשותם לאחר מותם. בחלק מן המקרים נודע על בני המשפחה אשר לא התאפשר להם להיכנס לדירות הזקנים לאחר שאותם מטפלים השתלטו עליהן לגמרי.
- ◆ זקנים, הנופלים קרבן לסוחרים ולאנשי מכירות, הממליצים לזקנים לרכוש מערכות מצוקה, תכניות בריאות שונות או מוצרים אחרים, תוך שהם משכנעים את הזקן לחתום מיידית על הסכמים, ומבלי שניתנת להם האפשרות לעיין, לשקול ולהתייעץ טרם רכישת התכנית או המוצר.

מי הם הפוגעים הטיפוסיים?

בדרך כלל מדובר בצאצאים בוגרים אשר לעתים סובלים מהתמכרות או מבעיות נפשיות. לעתים הם מתגוררים עם הוריהם או מטפלים בהם.

חלק מהפוגעים משתייכים למשפחות רב-דוריות של עולים. בין הפוגעים ניתן למנות גם מטפלים או מטפלות שעלולים להחתיים את הקרבן הזקן על ייפוי כוח או צוואה.

סוג נוסף של ניצול כלכלי מתבצע על-ידי חברות מסחריות, אשר מנצלות את תמימותו או את חולשתו של הזקן, ומחתימות אותו על התקשרויות חוזיות.

המלצות

- ◆ להגביר את המודעות של זקנים לנושא הניצול הכלכלי, באמצעות פעולות הסברה והדרכה שייעשו בשיתוף עם המפקח על הבנקים.
 - ◆ להגביר את מודעותם של עובדי הבנקים לנושא הניצול הכלכלי של זקנים ולהדריכם בנושא איתור וזיהוי זקנים הנמצאים במצוקה עקב ניצול כלכלי.
 - ◆ לגבש דפוסי עבודה ונהלים בכל הנוגע להחתמת זקנים על צוואות, עזבונו ויפוי כוח עם לשכות עורכי הדין וועדות האתיקה שבהן, תוך הגברת המודעות של עורכי הדין לסימנים של מצוקות נפשיות אצל הזקנים.
 - ◆ להכשיר מתנדבים גמלאים, בעלי מקצועות רלוונטיים, כגון פקידי בנקים ועורכי דין, על מנת שיתנו ייעוץ לזקנים עריריים בנושאים כספיים ועריכת צוואות.
 - ◆ לאפשר הכנסת סעיף בחוזה העבודה עם מטפלות חוק סיעוד, שיאסור עליהן לקבל טובות הנאה מהזקן המטופל, אם בחייו ואם לאחר מותו. במקרים שהדבר נעשה מרצונו או מיוזמתו של הזקן המטופל, יהיה תוקף לחתימת הזקן רק לאחר קבלת חוות-דעת מקצועית ומוסמכת, כגון מפסיכיאטר או מעובד סוציאלי.
 - ◆ להגביר את המודעות בנושא זה במערכת המשפט ובמשטרה, לזירוז הליכים ונקיטת צעדים במקרים של הגשת תלונות בגין ניצול כלכלי, תוך כדי ראיית הנושא כחלק אינטגרלי מאלימות במשפחה ולא עֲבֵרַת עוֹשֵׁק או הונאה רגילים.
 - ◆ להרחיב את סמכויות פקיד הסעד בנוגע לחקירת חשד לניצול כלכלי.
- הפרצות הקיימות כיום בחוק מאפשרות לא אחת לעשוק זקנים ולנצלם כלכלית. סתימת פרצות אלו, נוסף על ההמלצות האמורות לעיל, יהיה בהן, לדעת הוועדה, כדי לסייע בהתמודדות עם נושא הניצול הכלכלי.

מניעת התעללות והזנחה במסגרות לטיפול ממושך

רקע

במערכת המוסדית, הכוללת מחלקות אשפוז ארוך לעצמאיים, לתשושים, לסיעודיים, לתשושי נפש ולסיעודיים מורכבים, נמצאים היום כ-25,000 זקנים.

באוכלוסייה זו מתקיימים מספר תנאים ההופכים אותה לקבוצה הנמצאת בסיכון גבוה למעשי התעללות:

- ◆ תלות בזולת באופן חלקי או מלא
- ◆ לפחות שליש מהאוכלוסייה מוגדרים כ"חסרי ישע"
- ◆ מאפייני המטפלים הישירים, קרי: כוח העזר, אשר ברובם ברמה מקצועית נמוכה מאוד ועונים על חלק ממאפייני הפוגע כפי שמופיעים בספרות, כגון: עובד בעבודה זו מתוך אילוף ולא מתוך בחירה וחשוף לרמת שחיקה גבוהה.

הגדרת האוכלוסייה בסיכון

אוכלוסיית הזקנים, המתגוררים במסגרות מוסדיות לטיפול ממושך: עצמאיים, תשושים, סיעודיים, תשושי נפש וסיעודיים מורכבים, ושאינם בבתי חולים כלליים.

מאפייני הקרבן

הדיירים הזקנים בסיכון גבוה הם בדרך כלל בגיל גבוה (ככל שעולה הגיל, כן עולה רמת הסיכון), עריריים, נשים (יותר מאשר גברים) ואלה הסובלים מבעיות בריאות ומוגבלות. כמו כן, מדובר בזקנים הסובלים מדמנטיה או לוקים בהתנהגותם: אלימות כנגד אחרים, אי-שקט מוטורי או מילולי, מכורים לאלכוהול, תרופות או סמים, ואלו הנמצאים בבידוד חברתי עקב מצבם הפיזי או הנפשי.

אפיון הפגיעה

בנוסף לסוגי ההתעללות המוכרים, שפורטו בפרק המבוא, קיימים מצבים ייחודיים למוסדות, שניתן לכנות אותם בהכללה **התעללות המסגרת המוסדית**. התעללות המסגרת היא תוצאה של חריגת המוסד מן הנהלים הקיימים, כגון: צפיפות יתר בחדרים, היעדר תנאים פיזיים לשמירת פרטיות, טמפרטורה לא מתאימה, קשירה שלא על-פי הנוהל והפרת זכויות. לסוגי התעללות אלה השלכה על בריאותו ועל רווחתו הנפשית של הזקן.

אפיון הפוגע

הפוגעים הם עובדים מתוך צוות המוסד, ילדים ובני משפחה אחרים של הזקן או מבקרים שונים. כמו כן, קיימות תופעות של התעללות של דייר זקן אחד במשנהו, וכן קיימים מקרים של דיירים זקנים המתעללים בעובדים מתוך הצוות.

מאפיינים התנהגותיים הנובעים מפגיעה

כאשר הפגיעה היא **פיזית**, מלבד סימני חבלות, יש סבירות גבוהה לזהות ביטויים התנהגותיים, כגון: פחד, דיכאון, התרגשות יתר, הימנעות מהסתכלות ישירה בעיני הפוגע ועיניים מתרוצצות.

כאשר הפגיעה היא **נפשית**, ביטויי ההתנהגות הם: הסתגרות, אפטיה, עצבות, בכי, הפרעות שינה, ירידה במשקל וחוסר עניין של הנפגע בעצמו ובסביבתו.

לתוצאות **הזנחה** יכולים להיות ביטויים שונים אצל הזקן: תת-תזונה, התייבשות, היגינה לקויה, פצעים לא מטופלים, פצעים בפה, פריחות, כינים, ריח שתן וצואה, תת-חום, נמנום יתר וביגוד לא מתאים.

המלצות

ההמלצות מכוונות לשלושה תחומים: התחום הארגוני, פיתוח כלים ונהלים, הכשרת צוות והטמעה.

- ◆ הוועדה ממליצה להקים בכל מוסד ועדה פנימית רב-מקצועית, בשיתוף נציג לקוחות, לנושא ההתעללות וההזנחה. הוועדה תהיה אחראית על פיתוח מענים חדשים, או אימוץ מענים קיימים, והטמעתם בתוך המוסד.
- ◆ הוועדה ממליצה לאמץ נוהל איתור, דיווח והתערבות במקרים של חשד למעשה התעללות במסגרת המוסדית. הנוהל יוטמע בתוך שגרת הארגון (נספח ה').
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח תכניות הכשרה שוטפות (חינוך תוך שירות) שיהיו מיועדות בעיקר למטפלות ולכוח עזר העובדים בתוך המסגרת. ההכשרה בנושא זה צריכה להשתלב בתכנית האוריינטציה לעובדים חדשים במוסדות.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח או לשדרג ערכות קיימות להסברה בקרב עובדי מוסדות לטיפול ממושך בכל הארץ.

איתור וטיפול בתופעת ההתעללות בזקנים

במסגרת בתי חולים כלליים

אל בית החולים הכללי מגיעים זקנים רבים. שיעור האשפוזים החריפים בקרב גילאי 70 ומעלה בארץ נע סביב 500 לכל 1,000 נפש בשנה. אשפוזים אלו מקורם בטראומות ובמחלות חריפות שהן שכיחות ביותר באוכלוסיית הזקנים. בממוצע כל אדם מעל גיל 65 מתאשפז בבית חולים כללי אחת לשנתיים, רבים מתאשפזים פעמים רבות יותר.

אלו המתאשפזים פעמים רבות מאופיינים, בדרך כלל, בריבוי מחלות, חלשים יותר מבחינה גופנית ומתקשים בתפקוד היומיומי. אלה מהווים חוליה חברתית חלשה, המועדת לקרבות להתעללות מסוגים שונים: פיזית, סביבתית, כימית-תרופתית, כלכלית ופסיכולוגית.

הזקן מגיע לבית החולים הכללי במצב של משבר חריף, כשהוא זקוק לסיוע בשמירת בריאותו ובדרך כלל לוקה בתפקודו. בשלב הקבלה וההערכה הוא עובר בדיקות ותשאול נרחבים על אודות מצבו, ובתהליך איסוף המידע עשוי הבודק להיתקל ברמזים להתעללות בו.

בבית החולים הכללי פועלים צוותים של אנשי מקצוע שונים, ויש בו ריכוז אמצעים רב להערכה ולטיפול, תוך כדי עבודת צוות משולבת. המצב המשברי שבו נמצא החולה הזקן, מזמין חשיפה של בעיות נוספות, כגון מצבי התעללות שבהם הוא נתון, והוא דורש מהצוות המטפל להכין תכנית להמשך טיפול ארוך טווח בקהילה.

המלצות

כדי להבטיח מענה נאות למאושפוזים זקנים, אשר במהלך אשפוז בבית חולים כללי נתגלה כי הם חשופים להתעללות, יש לפתח תכניות במספר מישורים. הוועדה מדגישה כי יש להפעיל תכניות אלה גם בבתי חולים פסיכיאטריים.

◆ הוועדה ממליצה לשלב במערכת ההדרכה הקיימת בבית החולים השתלמויות והעשרה בתחום איתור וזיהוי זקנים החשופים להתעללות, לצוות הרפואי, לצוות הסייעודי ולעובדים הפרה-רפואיים. כמו כן, יש לשלב את הנושא בישיבות צוות ובדיונים מחלקתיים וקליניים.

- ◆ הוועדה ממליצה להקים תת-ועדה מיוחדת לנושא ההתעללות בזקנים, במסגרת ועדות האלימות הקיימות בבתי החולים. מומלץ שהרכב הוועדה יכלול נציגות מהנהלת בית החולים ונציגים מגורמים מטפלים בקהילה, כגון משטרה, רווחה ופקיד סעד.
- ◆ הוועדה ממליצה למנות בתוך מערכת בית החולים נאמנים למניעת התעללות ממקצועות הרפואה והסיעוד וממקצועות האחרים, שתפקידם יהיה להפיץ מידע ולהטמיע נהלים בקרב הצוותים הרלוונטיים.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח נוהל פנימי לאיתור זקנים שנחשפו להתעללות, ולעבודה בצוות רב-מקצועי בתוך בית החולים ועם גופים קהילתיים.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח נוהל פנימי בבתי החולים, שיסדיר את החתמת המאושפזים על מסמכים משפטיים, באופן שימנע שימוש במצבם לשם ניצולם הכלכלי.
- ◆ הוועדה ממליצה לפתח ולמסד דרכי תקשורת בין הצוות הרפואי, הסיעודי והסוציאלי בבית החולים לבין הגופים הרלוונטיים בקהילה, להגביר את שיתוף הפעולה עם עובדים סוציאליים במחלקות הרווחה ולהבטיח זמינות של פקיד סעד בעבור בית החולים.
- בית החולים נמצא בקשר קבוע עם שירותי רווחה, עם המשטרה ועם קופות החולים. יש לנצל תקשורת זו לצורך איסוף מידע רלוונטי ובניית תכניות פעולה לטיפול בבעיות הזקן. אחת הדרכים הטובות להגברת המודעות והיכולת של בית החולים לטפל בבעיה היא ליזום נוכחות של עובד סוציאלי בעל סמכות של פקיד סעד לענייני חוסים בתוך בית החולים. עובד מסוג זה יכול לסייע בפתרון בעיות נוספות בתחום התעללות ותחומים נוספים. השקעה בהתמחות של אחד העובדים בתחום זה אינה גבוהה.
- ◆ הוועדה ממליצה לבנות ולקיים נוהל איסוף מידע על זקנים קרבנות התעללות בבית החולים, המבוסס על תקשורת פנימית בין היחידות השונות בנושא התעללות, בהתאם לנוהל הקיים של משרד הבריאות לגבי ועדות אלימות.
- הפעלת מערכות יעילות לאיסוף מידע ולדיווח בתוך בית החולים היא פעולה פשוטה יחסית, הדורשת היערכות בראשות אדם מהימן ויעיל, אך תוך הפעלת צוות. הפצת חומר ידע רלוונטי לסיוע בהחלטות ובזיהוי נפגעים הנה דרך נוספת.

חינוך והכשרה

התמודדות עם תופעת ההתעללות בזקנים דורשת ידע על התופעה (נתונים), ידע בהבנת גורמיה (אטיולוגיה) וכלים ומיומנויות להתערבות. על כן, רבים הכותבים המציינים כי רכיב חשוב בניסיון למגר את התופעה הוא הכשרת המטפלים. חינוך והכשרה נמצאו במחקרים שונים כאמצעי להגברת המודעות, להקניית ידע ולהעצמת העובדים המטפלים (Blakely & Dolon, 1998; Wolf, 1998; Weiner, 1991; Zlotnick, 1993) Wolf (1998) מציינת כי מודעות מקצועית והכשרה נחשבים לשיטה היעילה ביותר לזיהוי וליתור זקנים החשופים להתעללות, יותר מאשר חובת הדיווח על-פי חוק.

בארץ פותחו עד היום מספר תכניות להכשרת אנשי מקצוע המטפלים בזקנים (עובדים סוציאליים ואחיות) בכל קשת השירותים: מוסדות לטיפול ממושך, שירותים בקהילה, חברות סיעוד וכולי. עד עתה הוכשרו כ-120 עובדים בקורסים ייחודיים ועוד כ-700 איש השתתפו בימי עיון בודדים.

הוועדה לבחינת הצרכים בתחום הטיפול ומניעת התעללות בזקנים קבעה כי יש להכשרה תפקיד מרכזי בהתמודדות עם התופעה. המושג "הכשרה" נתפס כאסטרטגיה לקידום ההתמודדות עם ההתעללות בזקנים. חיזוק לתפיסה זו עלה גם בדיוני תת-הוועדות אשר שבו והדגישו את הצורך בהכשרת עובדים, בהקניית מיומנויות ובפיתוח כלים לטיפול ולהתערבות.

הוועדה עסקה בארבע שאלות עיקריות:

1. מיהן אוכלוסיות היעד אשר הוועדה רואה בהן גורם שינוי?
2. מהן השיטות ובאילו אמצעים יש להשתמש לצורך פיתוח ידע, הכרת התופעה ופיתוח מיומנויות?
3. מיהם הגופים המעורבים בפיתוח הכשרה ותשתיות נדרשות?
4. מהו סדר העדיפויות המומלץ לפיתוח הנושא?

אוכלוסיות יעד

שלוש אוכלוסיות זוהו כיעד עיקרי למאמצי ההכשרה:

1. אנשי מקצוע העוסקים בפיתוח ובמתן שירותים ישירים, על-פי מערך התפקידים שהם ממלאים. המטרה: הגברת מודעותם לקיום התופעה, פיתוח יכולות ומיומנויות ספציפיות לטיפול בזקנים החשופים להתעללות, בפוגעים ובבני משפחותיהם, פיתוח מיומנויות למנהיגות וקידום מיזמים במערך השירותים.

2. נותני שירות ממקצועות משיקים (כגון עורכי דין, פקידי בנק ושוטרים). המטרה: להגביר את מודעותם לקיום התופעה, להקנות מיומנויות לזיהוי ולאיתור ראשוני ולקדם שיתוף פעולה בינם לבין הגורמים המטפלים.
3. מתנדבים ואנשי ארגונים וולונטריים, המעורבים הן בהסברה והן בסיוע לאנשי המקצוע.

שיטות ואמצעים

זוהו מספר מתודולוגיות אפשריות ורלוונטיות לקידום הנושא:

1. למידה חברתית לצורך יצירת שינוי של עמדות והתנהגות, הן של פרטים והן של ארגונים, באמצעות העלאת המודעות והסברה בקרב הזקנים, בני משפחותיהם ונותני השירותים (ישירים ועקיפים)
2. העלאת מודעות על-ידי הכשרה בצורות ומתכונות מגוונות (ימי עיון, כנסים, הרצאות, חינוך תוך שירות, קורסים ספציפיים)
3. פיתוח ידע ופרקטיקה על-ידי איסוף נתונים במחקרים וסקרים, פיתוח גישות ושיטות להתערבות, פיתוח כלים ושיטות עבודה, הפקת מדריכים למטפלים, פיתוח תכניות וביצוע מחקרי הערכה משווים, ריכוז ידע מצטבר והפצתו
4. פיתוח מנהיגות על-ידי הכשרת קובעי מדיניות ומפתחי שירותים ומנהלים; פיתוח מנהיגות בקרב הזקנים כאמצעי להעצמתם וכדי שיוכלו ליטול חלק פעיל בתהליכי השינוי
5. פיתוח סטנדרטים ותהליכי עבודה עם שותפי תפקיד וביניהם
6. חדשנות - עידוד לפיתוח גישות טיפוליות וכלי התערבות על-ידי מלגות ופרסים
7. הקמת פורומים לדיון והדרכה; הקמת פורום בין-מקצועי הכולל נציגות מהאקדמיה, משרדי ממשלה ועובדי שדה, אשר מתפקידו יהיה לרכז את הידע ולסייע בהפצתו

מן האמור לעיל עולה כי אפשרויות אלה מייצגות כלים ואמצעים לשינוי, הן ברמת הפרט והן ברמת היכולות והגישות של ארגונים ומערכות.

גופים מעורבים ותפקידיהם

אקדמיה

- ◆ הכשרת חוקרים למחקר בסיסי
- ◆ עריכת סקרים ומחקרים

- ◆ הוראת קורסים בנושא להעלאת המודעות ולהטמעת המחויבות לטיפול ומניעת התעללות, כחלק מתפיסת עולמם המקצועית של הלומדים במקצועות המטפלים (רפואה, עבודה סוציאלית, סיעוד וכדומה)

ארגונים ומוסדות המטפלים בזקנים – חינוך תוך שירות

- ◆ פיתוח תכניות לעובד המתחיל בתהליך האוריינטציה
 - ◆ השתלמויות והרצאות לעובדים ותיקים
 - ◆ פיתוח כלים ושיטות להתערבות ספציפית בארגון
- תכניות אלה יבוצעו בכל קשת השירותים לזקנים: בתי אבות, מחלקות רווחה, בתי חולים, קופות חולים, עמותות, חברות סיעוד ועוד, וכן, במסגרות משיקות בעלות השפעה על קידום מניעת התעללות בזקנים.

אשל

- ◆ הכשרת אנשי מקצוע מטפלים ברמה בסיסית וברמת התמחות
- ◆ הכשרת מתנדבים להסברה והדרכה
- ◆ פיתוח ערכות ומדריכים לטיפול ולהסברה
- ◆ ריכוז ידע תיאורטי ומעשי והפצתו

המלצות

- ◆ הוועדה ממליצה על-פיתוח והרחבה של הכשרות לאנשי מקצוע, תוך מתן דגש לסוכני שינוי פוטנציאליים:
- מטפלים ישירים במערכות הרווחה, הבריאות והמשפט - ההכשרות יינתנו בשתי רמות: רמה בסיסית לזיהוי ואבחון והכשרה מתמחה לטיפול מעמיק.
- מפתחי שירותים - דגש על-פיתוח מנהיגות.
- אנשי מקצוע ומתנדבים - יעסקו בהסברה לציבור הרחב, לזקנים ולבני משפחותיהם.
- ◆ הוועדה ממליצה לעודד ולסייע לארגוני שירות, הן ארגונים ייעודיים לזקנים והן ארגונים המספקים שירות כללי, שהזקנים הם רכיב משמעותי בקהל לקוחותיהם, לשלב בתכניות ההעשרה הפנימיות שלהם (in-service training) השתלמויות ייחודיות בנושא התעללות וההזנחה של זקנים. יש "לתפור" את תכניות ההשתלמות בהתאם לתפקידים השונים בארגונים אלה, ולהכשיר את העובדים לסייע באיתור קרבנות התעללות ובמניעת התעללות.

- ◆ הוועדה ממליצה לפתח, בשיתוף משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגוני שירות, תכניות להטמעת נהלים ושיטות התערבות למניעה, לאיתור ולטיפול בקרבנות התעללות.
- ◆ הוועדה ממליצה לעודד מוסדות להכשרה, כגון אוניברסיטאות, מכללות אקדמיות ומכללות אזוריות, לשלב את הוראת הנושא בתוך המערכות שלהם.
- ◆ הוועדה ממליצה להקצות משאבים למלגות ולפרסים לעידוד סטודנטים ועובדי שדה לחדשנות ולמחקר יישומי הנוגעים להתעללות ולהזנחה של זקנים.

מקורות

גרין, נ. 1997. **עמדות ותגובות חברתיות של מטפלות הבית של מט"ב כלפי התעללות בזקנים על-ידי בני משפחתם בישראל**. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

דורון, י. 1996. "קלות בלתי נסבלת - אפוטרופסות בגיל המבוגר". **דורות** 16 : 28-29.

זועבי, ס. 1994. **אלימות נגד זקנים במגזר הערבי - "מציאות או מיתוס"**. עבודת גמר לקראת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

זועבי, ס. 2000. **מאפיינים מבניים ואינטראקציוניים של רשתות התמיכה הבלתי פורמליות של זקנים ערבים בישראל שסובלים מפגיעה**. עבודת גמר לקראת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

כצמן, ב.; ליטווין, ה. 2002. **הגנה על זקנים ומניעת אלימות נגדם בהרצליה**. הקרן למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי, ירושלים.

כרם, ב"צ. 1995. **הגנה על זקנים – החלת חוקים, מדריך למטפלים**. אשל, משרד העבודה והרווחה, השירות לזקן.

לבנשטיין, א.; רון, פ. 1995. **דוח מסכם מחקר גישוש: "פגיעה בזקנים על-ידי בני משפחה המטפלים בהם"**. המרכז לחקר ולימוד הזיקנה, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

לבנשטיין, א.; רון, פ. 1999. **דוח מסכם מחקר גישוש: "פגיעה בזקנים על-ידי בני משפחה המטפלים בהם, שלב ב"**. המרכז לחקר ולימוד הזיקנה, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

לבנשטיין, א.; רון, פ. 2000. **"פגיעה בזקנים על-ידי בני משפחה מטפלים שכיחות התופעה בארץ, טיפולוגיה של הקרבן ושל בן המשפחה המתעלל ואטיולוגיה של התעללות"**. **חברה ורווחה** כ' (2): 175-192.

רונו, מ.; נייקרוג, ש. 1993. **"תפישת נושא ההתעללות בזקנים בישראל"**. **חברה ורווחה** (1): 17-30.

רותם, ד. (עורך), **תכנית החומש השביעי של אשל (2001 – 2005)**, אשל הוצאה לאור, ירושלים 2001

שניט, ד. 1976. "שירותים להגנת הזקן בחוק הישראלי". **גרונטולוגיה** 7: 9-14.

Baumhover, L.A.; Beal, S.C. 1996. **Abuse, Neglect and Exploitation of Older Persons, Strategies for Assessment and Intervention**. London : Jessica Kingsley Publishers.

Bennet, G.; Kingston, P. 1993. **Elder Abuse - Concepts, Theories and Interventions**. London : Chapman & Hall.

Blakely, B.E.; Dolon, R. 1998. "A test of public reactions to alleged elder abuse". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 9(4):43-65.

Block, M.R.; Sinnott, J.D. 1979. **The Battered Elder Syndrome: An Exploratory Study**. College Park, Maryland : University of Maryland.

Comijs, H.C.; Smit, J.H.; Pot, A.M.; Bouter, L.M.; Jonker, C. 1998. "Risk indicators of elder mistreatment in the community". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 9(4):67-76.

Cupitt, M. 1997. "Identifying and addressing the issues of elder abuse : A rural perspective". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 8(4):21-30.

Decalmer, P.; Glendind, F. (Eds) (1997) **The Mistreatment of Elderly People**. London : Sage.

Douglass, R.L. 1983. "Domestic neglect and abuse of the elderly: Implications for research and service". **Family Relations** 32:395-402.

Giordano, N.H.; Giordano J. 1984. "Elder abuse : A review of the literature". **Social Work** 29(3):232-236.

Godkin, M.A.; Wolf, R.S.; Pillemer, K.A. 1989. "A case-comparison analysis of elder abuse and neglect". **International Journal of Aging and Human Development** 28(3):207-225.

Hickey, T.; Douglass, R. 1981-a. "Mistreatment of the elderly in domestic setting : An exploratory study". **American Journal of Public Health** 71(5):500-507.

Hickey, T.; Douglass, R. 1981-b. "Neglect and abuse of the older family members: Professionals' perspectives and case experiences". **The Gerontologist** 21(2):171-176.

Hudson, M.F. 1986. "Elder mistreatment: Current research". In: K.A. Pillemer & R.S. Wolf (Eds.), **Elder Abuse, Conflict in the Family** (pp. 125-165). Dover, Massachusetts: Auburn House.

Hudson, M.F. 1989. "Analyses of the concept of elder mistreatment: Abuse and neglect". **Journal of Elder Abuse & Neglect** 1(1):5-25.

Kivela, S.L.; Kongas-Sviaro, P.; Kesti, E.; Pahkala, K.; Ijas, M.L. 1992. "Abuse in old age - Epidemiological data from Finland". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 4(3):1-18.

Kosberg, J.I. 1990. "Assistance to victims of crime and abuse". In: A. Monk (Ed.), **Handbook of Gerontological Services**. 2nd (pp. 450-473). New York: Columbia University Press.

Kosberg, J.I.; Garcia, J.L. 1995. "Common and unique themes on elder abuse from a world - wide perspective". In: J.I. Kosberg & J.L. Garcia (Eds.), **Elder Abuse - International and Cross-Cultural Perspectives** (pp. 183-197). The Haworth Press.

Kosberg, J.I.; Nahmiash, D. 1996. "Characteristics of victims and perpetrators and milieus of abuse and neglect". In: L.A. Baumhover & S.C. Beal (Eds.), **Abuse, Neglect, and Exploitation of Older Persons - Strategies for Assessment and Intervention** (pp. 31-49). London: Jessica Kingsley Publishers.

Lau, E.E.; Kosberg, J.I. 1979. "Abuse of the elderly by informal care providers". **Aging** 229:10-15.

Manthorpe, J. 1997. "Elder abuse and key areas in social work". In: P. Decalmer & F. Glending (Eds.), **The Mistreatment of Elderly people** (pp. 88-101). London: Sage.

Marin, R.S.; Morycz, R.K. 1990. "Victims of elder abuse". In: R.T. Ammerman (Eds.), **Treatment of Family Violence: A Sourcebook** (pp. 136-164). New York: John Wiley & Sons.

Nahmiash, D.; Reis, M. 2000. "Most successful intervention strategies for abused older adults". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 12(3/4):53-70.

O'Malley, H.; Segars, H.; Peres, R. 1979. "Elder abuse in Massachusetts: A survey of professionals and paraprofessionals". In: J.J. Costa (Ed.), (1986). **Abuse of the Elderly: A Guide to Resources and Services** (pp. 57-95). Lexington: Lexington Books.

Pillemer, K.; Finkelhor, D. 1988. "The prevalence of elder abuse: A random sample survey". **The Gerontologist** 28(1):51-57.

Pillemer, K.; Suitor, J.J. 1988. "Elder abuse". In: V.B. Van Hasselt (et.al.) (Eds.) **Handbook of Family Violence** (pp. 247 – 269). New York : Plenum Press.

Podnieks, E. 1989. "Elder abuse: A Canadian perspective". In: R.S. Wolf & S. Bergman (Eds.), **Stress, Conflict and Abuse of the Elderly** (pp. 111-137). Jerusalem: JDC-Brookdale Institute.

Podnieks, E. 1992. "National survey on abuse of elderly in Canada". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 4(1/2):5-58.

Pritchard, J. 1992. **The Abuse of Elderly People - A Handbook for Professionals**. London: Jessica Kingsley .

Pritchard, J. 1995. **Working with Elder Abuse: A Training Manual for Home Care Residential and Day Care Staff**. London : Jessica Kingsley.

Quinn, J. M.; Tomita, S.K. 1986. **Elder abuse and neglect**. New York: Springer.

Reis, M.; Nahmiash, D. 1995. **When seniors are abused – A guide to intervention**. Ontario : Captus Press.

Sadler, P.M.; Kurrle. S.E. 1993. "Australian service providers' responses to elder abuse". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 5(1):57-75.

Tatara, T. 1993. "Understanding the nature and scope of domestic elder abuse with the use of State aggregate data: Summaries of the key findings of a national survey of State APS and Aging Agencies". **Journal of Elder Abuse & Neglect** 5(4):35-57.

Weiner, A. 1991. "A Community-Based Education Model for identification, prevention of elder abuse". **Journal of Gerontological Social Work** 16(3/4):107-118

Wolf, R.S.; Godkin, M.A.; Pillemer K.A. 1986. "Maltreatment of the elderly: A comparative analysis". **Pride Institute Journal of Long Term Home Health Care** 5(4):10-17.

Wolf, R.S.; Pillemer, K.A. 1989. **Helping Elderly Victims: The Reality of Elder Abuse**. New York: Columbia University.

Zlotnick, A. 1993. "Training strategies for elder abuse/inadequate care". **Journal of Elder Abuse and Neglect** 5(2):55-62.

נספחים

נספח א': סיכום מחקרים

סיכום המחקר בתחום הפגיעה בזקנים והזנחתם (ארצות הברית, ישראל)

חוקרים	מדגם	גודל מדגם	שכיחות פגיעה	מאפייני קרבן	מאפייני פוגע	סוג פגיעה
Block & Sinnott 1979	אנשי מקצוע	134	18 מקרי פגיעה (13.4%)	נשים (81%) גיל +75 תשושות ומוגבלות	בני משפחה (42%) בני זוג (15%)	פגיעה פסיכולוגית שכיחה יותר מפגיעה פיזיולוגית 50% חוו פגיעה כלכלית
Douglass 1980	אנשי מקצוע	228	למחצית הנחקרים היה קשר טיפולי עם קרבנות התעללות	נשים תשושות ברובן		הזנחה פסיבית דווחה כשכיחה ביותר
Lau & Kosberg 1979	מקרים משירותי רווחה	404	39 מקרי פגיעה (9.6%)	נשים (77%) מוגבלות פיזית	צאצאים בוגרים בני זוג	74% - פיזית 5.1% - פסיכולוגית 3.1% - כלכלית 19% - דיכוי זכויות
O'Malley et al. 1980, 1983	אנשי מקצוע	1,044	אותרו 183 פגיעות	נשים (גיל +75) תשושות ומוגבלות	בני משפחה - 75% מהפוגעים. חלק ניכר מהם סבלו מבעיות רפואיות	41% - פיזית 24% - פסיכולוגית
Pillemer & Finkelhor 1988	מדגם אקראי של קשישים	2,002	3.2% מתוך המדגם	גברים (52%) נשים (48%) חלקם עצמאיים	צאצאים בוגרים, בני זוג תלות כלכלית ובדור בקרבן	2% - פיזית 1.1% - מילולית
Tatara 1993	נתונים מסוכנויות לשירותים הגנתיים (ארצות הברית)	74	בשנת 1991 הוגשו לסוכנויות הללו 227,000 תלונות בסך הכול, מתוכן אושרו 54.5% ככונות	נשים (67.8%) גברים (32%) גיל +75	גברים (51.8%) נשים (42.5%) מהם כשליש צאצאים ו- 14.4% בני זוג	45.2% - הזנחה 19.1% - פיזית 17.1% - כלכלית 13.8% - פסיכולוגית
זועבי 1994	אנשי מקצוע	128	דיווח על 434 מקרי התעללות (2.5% מקרב הזקנים המטופלים במערכת השירותים)	נשים (69.9%) גברים (30.6%) גיל +75 (61%) מוגבלות (82.7%) פיזית	גברים (56.6%) נשים (44%) צאצא בוגר (53%) בני זוג (11.5%) מוגבלות פיזית	66.8% - פסיכולוגית 11.3% ניצול כלכלי 11% - הזנחה מכוונת 7.1% - לא מכוונת 3.5% - גופנית
לבנשטיין ורון 1995	אנשי מקצוע	70	דיווח על 246 מקרי התעללות (0.5% מכלל הזקנים המטופלים במערכת השירותים).	נשים (97%) תשושות וסיעודיות	בני משפחה, מגורים משותפים עם הקרבן, סובלים מבעיות נפשיות	הזנחה נפשית ורגשית

סיכום מחקרים (הולנד, אוסטרליה, פינלנד, קנדה)

חוקרים	מדגם	גודל מדגם	שכיחות פגיעה	מאפייני קרבן	מאפייני פוגע	סוגי פגיעה
Comijs et. Al. 1998	זקנים בעיר אמסטרדם (מדגם אקראי מתוך 30 מרפאות)	1,797	105 מקרים (5.8%)	שני שלישים נשים, גיל ממוצע - 77, סובלות מבעיות בריאות, שני שלישים נשואות	לרוב בני זוג	3.2% - מילולית 1.2% - פיזית 1.4 - ניצול כלכלי
Cupitt, M. 1197	אחיות אזור כפרי (ניו סאות וולס)	598	33 מקרים (5.5%)	גילים - 76-80 מתגוררים בגפם		50% - פסיכולוגית 33% - ניצול כלכלי 27% - הזנחה 27% - פיזית
Podnieks, E. 1992	מדגם אקראי סקר ארצי	2,008	80 מקרים (4%)	שני שלישים נשים מחציתם נשואים	בני זוג, בני משפחה	2.5% - ניצול כלכלי 1.4% - מילולי 0.5% - פיזית 0.4% - הזנחה

נספח ב': מיפוי שירותים

תכניות למניעת התעללות והזנחה של זקנים - לוח מסכם (יולי 2001)

יישוב	שם התכנית	יוזמה הפעלה	מימון	גופים שותפים	שנת הפעלה	אוכלוסיית יעד	תוכן	נהנים מהשירות	תחום	מסקנות והמלצות	כלים, טפסים
באר שבע	איתור קשישים בסיכון	מדור לזקן אגף הרווחה, מ"מ בני שמעון	מענק מקנדה	משטרה קופת חולים	2000	זקנים קרבנות התעללות	1. העלאת מודעות בקרב צוות העובדים, בקרב שותפי תפקיד (קופ"ח, משטרה) 2. ביסוס דרכי עבודה משותפות 3. בניית כלים לאיתור וזיהוי 4. איתור וטיפול 5. קבוצת נשים נפגעות אלימות	100 זקנים	הסברה	נדרש כוח-אדם מיומן וייעודי שיעסוק בקידום הנושא	1. ערכת הסברה 2. טופס דיווח 3. טופס הערכת סיכון
הרצליה	היחידה להגנה על הזקן ומניעת אלימות	מדור לזקן (עירייה), משרד העבודה והרווחה, המוסד לביטוח לאומי	מענק מקנדה	משטרה קופת חולים (בליווי מחקר הערכה, אוניברסיטה עברית)	1999	זקנים החשופים לאלימות והזנחה	1. זיהוי וטיפול פרטני 2. קבוצת נשים 3. קבוצת גברים 4. נופש בבית הוים לנשים 5. ימי עיון וסדנאות לגורמים בקהילה	200 משפחות (מתחילת הפרויקט)	טיפול הסברה הכשרה	אוכלוסייה בסיכון גבוה הזקוקה לפתרונות אחרים ושונים מאלה הקיימים כיום	
חיפה	יחידה לטיפול ומניעת אלימות נגד זקנים (תכנית פיילוט)	מדור לזקן אגף הרווחה, אגודת שילה	מענק מקנדה	ל"ני משטרה שירותי בריאות	1999	1. קרבנות התעללות (לשכת מערב) 2. קרבנות אלימות בין זוגית	1. זיהוי וטיפול פרטני 2. קבוצת נשים קרבנות אלימות 3. הסברה לזקנים 4. הסברה לאנשי מקצוע 5. גיוס שותפי תפקיד (בניית דרכי עבודה) 6. ייעוץ והדרכה לעובד סוציאלי 7. הקמת פרום מייעץ	50 משפחות זקנים	טיפול הסברה	- הסברה מגבירה מודעות - מודעות, ידע ומיומנויות מעודדים איתור מכוון של קרבנות, דבר המאפשר מתן מענים לבעיה - כוח-אדם מומחה בתחום כמנוף לקידום הנושא - איסוף נתונים שיטתי על היקף התופעה ומאפייניה - ביסוס דגם עבודה מומלץ - איגום משאבי ידע מתחום אלימות במשפחה	ערכת הסברה

יישוב	שם התכנית	יוזמה הפעלה	מימון	גופים שותפים	שנת הפעלה	אוכלוסיית יעד	תוכן	נהנים מהשירות	תחום	מסקנות והמלצות	כלים, טפסים
ירושלים	מערך שירותים למניעה וטיפול בנפגעי אלימות	אגף הרווחה עיריית ירושלים	מענק מקנדה	משרד העבודה והרווחה, משטרה, שירותי בריאות, ארגוני מתנדבים	1999	זקנים בסיכון	1. הגברת מודעות בקרב אנשי מקצוע 2. הסברה 3. הכשרת עובדים סוציאליים 4. איתור וזיהוי באמצעות מתנדבי המוסד לביטוח לאומי 5. מתן הגנה מיידית לזקנים בסיכון	25 תלונות במשטרה על-פי חוק העונשין, 11 פניות לוועדת פטור, 25 תלונות במשטרה לפי חוק למניעת אלימות במשפחה, 50 זקנים פונו במשך השנה לנופשון	הסברה הכשרה טיפול		
לוד	"סלעי" סיוע לקרבנות עברה	משטרת לוד	מענק מקנדה	משמר אזרחי, פיקוח עירוני, מדור לזקן	2000	נפגעי אלימות (עברות רכוש, שוד, רצח)	- הקמת יחידה - הכשרת מתנדבי היחידה - ליווי הקרבן - ליווי וייעוץ לעובד סוציאלי ולפקידי סעד - ביקורי בית	50 איש	הכשרה טיפול עבודה בצוות רב-מקצועי	- העצמת הקרבן - ליווי וחיזוק מתנדבים	תרשים זרימה לעבודת פקיד סעד במקרים של זקנים בסיכון

יישוב	שם התכנית	יוזמה הפעלה	מימון	גופים שותפים	שנת הפעלה	אוכלוסיית יעד	תוכן	נהנים מהשירות	תחום	מסקנות והמלצות	כלים, טפסים
נצרת עלית	1. העלאת מודעות בנושא: מניעת התעללות בזקנים	אגף שירותים חברתיים	עירייה		2000	רופאים, אחיות, סמך- מקצועיים	סדנאות לאנשי מקצוע	550 משתלמים אנשי מקצוע	הסברה		
	2. יישום שיטת "ניהול טיפולי" במקרי התעללות	משטרה	המרכז למניעת אלימות במשפחה		1999	צוותים טיפוליים ברוחה	לימוד מיומנויות של "ניהול טיפולי"; פיתוח טפסים, ידע טיפולי	35 מטופלים בשנה	טיפול	שיטה יעילה בפיתוח תכניות רחבות היקף; רצוי לשלב בתכנית לימודים מקצועיים	
תל אביב	1. הכשרת עובדים	עיריית תל אביב	עירייה	מרכז גליקמן, אשל, נעמת	1999	עובד סוציאלי תחום זיקנה ונכויות	תכנית הכשרה בארבעה שלבים	70 עובדים (הכשרה בסיסית) 25 עובדים (הכשרה מתקדמת)	הכשרה	הגברת מודעות העובדים רכישת ידע וכלים – העצמת עובדים איגום משאבי ידע מתחום אלימות במשפחה	
	2. צוות עירוני רב-מקצועי	משטרה	המרכז למניעת אלימות במשפחה	משטרה, גריאטרייה, קופת חולים, בית חולים, רווחה	2001	אנשי מקצוע	הקמת צוות לומד, מייעץ, בונה תרשימי זרימה וקווים מנחים לעבודה (מפגש אחד לחודש)		עבודה בצוות רב-מקצועי	מיסוד תהליכי עבודה בין-ארגוניים צוות חשיבה וייעוץ להתמודדות עם בעיות טיפוליות בתחום	

כלים טפסים	מסקנות והמלצות	תחום	נהנים מהשירות	תוכן	אוכלוסיית יעד	שנת הפעלה	גופים שותפים	מימון	יוזמה הפעלה	שם התכנית	ארגון
	פעילות הוועדה הביאה להעלאת המודעות, אך בפועל לא ננקטו פעולות ותהליכים מחייבים ברמת מדיניות			1. איסוף נתונים בתחום בין השנים 1999-1995 2. נוהל מנכ"ל המשרד המגדיר צורכי טיפול בנפגעי אלימות במשפחה בבתי חולים ובשירותי בריאות (הנוהל קובע הפעלת ועדה קבועה בנושא בכל בית חולים)				משרד הבריאות	משרד הבריאות	ועדה בנושא אלימות במשפחה	משרד הבריאות
	הגדרת התעללות מקובלת אכיפה - יישום חוזר מנכ"ל פרויקט הסברה לקשישים במועדונים (יוזמה וביצוע - אחות מפקחת גילה כזום)			1. מיפוי הקיים במערכת הבריאות 2. סקר טלפוני במוסדות הבריאות הממשלתיים 3. איסוף נתונים					ועדה לאלימות במשפחה	תת-ועדה בנושא התעללות בזקנים	

ארגון	שם התכנית	יוזמה הפעלה	מימון	גופים שותפים	שנת הפעלה	אוכלוסיית יעד	תוכן	נהנים מהשירות	תחום	מסקנות והמלצות	כלים טפסים
בית חולים שמואל הרופא ואסף הרופא	1. ועדה למניעה ואיתור אלימות כלפי זקנים 2. ערכת הסברה	פרופסור חבוט, עובדת סוציאלית גרסיאלה כהן	בית החולים שמואל הרופא		1998	אנשי מקצוע המטפלים בזקנים	1. פיתוח ערכת הדרכה לאיתור ומניעה. הערכה מכילה סרט (תיעוד מקרה אמיתי) ודיסקט עם שקפים, שאלון משוב 2. הרצאות לאנשי מקצוע	אנשי מקצוע המטפלים בזקנים	הכשרה הסברה		
בית חולים מאיר (כפר סבא)	איתור התעללות בקשישים	שירות סוציאלי; מחלקה גריאטרית	בית החולים מאיר	מחלקה לרפואה דחופה; משטרה; הנהלה	2000		1. איסוף נתונים 2. הדרכת צוותים 3. הנפקת כרטיס זיהוי סימנים 4. טיפול בבעיות	1. עובדי המערכת 2. לקוחות זקנים	איתור (טיפול) הדרכה והטמעה	דגש על העמקת ידע בנושא	כרטיס זה"ב

ארגון	שם התכנית	יוזמה הפעלה	מימון	גופים שותפים	שנת הפעלה	אוכלוסיית יעד	תוכן	נהנים מהשירות	תחום	מסקנות והמלצות	כלים טפסים
עמותת עמית	איתור זקנים הסובלים מהזנחה, התעללות	עמותת עמית	"עמית"	שירות ייעוץ לקשיש (ביטוח לאומי) עיריית ירושלים אשל משרד העבודה והרווחה	1998	1. זקנים בסיכון 2. אנשי מקצוע מטפלים 3. מתנדבים	1. הכשרת מתנדבים במטרה להקנות להם ידע וכלים לאיתור וזיהוי קרבנות להתעללות 2. הכשרת צוות רפואי (קופת חולים) לזיהוי זקנים בסיכון 3. קיום שני ימי עיון ארציים 4. הפקת חוברת הסברה לקשישים 5. קידום שיתוף פעולה בין-ארגוני בתחום	50 מתנדבים 17 רכזות מועדוני קשישים 50 אחיות	הכשרה הסברה	קידום העבודה בצוותים רב-מקצועיים לתיאום ופיתוח הנושא	כלי הדרכה, שאלון משוב להשתלמות
אשל מרכז אשל להשתלמות והדרכה	קורס לטיפול ומניעת התעללות בזקנים	אשל, משרד הרווחה	אשל	אשל, משרד הרווחה	2000	אנשי מקצוע המטפלים בזקנים	פיתוח תכנית לימוד והכשרת אנשי מקצוע במטרה להקנות להם ידע ומיומנויות לזיהוי, וטיפול בזקנים קרבנות להתעללות	60 אנשי מקצוע (עובדים סוציאלי, אחיות)	הכשרה	הכשרה ככלי לפיתוח מודעות, שיכלול מיומנויות והעצמת העובדים להתמודדות בתחום	כלי הדרכה פיתוח ידע חדש בתחום כבסיס לפיתוח ערכה

נספח ג': מודלים להתערבות בקהילה

הרצליה - היחידה להגנה על קשישים ומניעת אלימות

היחידה נפתחה בתאריך 1.3.99, כפרויקט מטעם הקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי, עיריית הרצליה, השירות לזקן והשירות לפרט ומשפחה במשרד העבודה והרווחה ועמותת עזרה. זהו פרויקט ניסיוני וייחודי בקרב קשישים המתמחה באלימות.

רציונל

עלייה בתוחלת החיים ומדיניות השארת הזקנים בסביבתם הטבעית, מביאה לעלייה ניכרת במספר הקשישים בקהילה. במיוחד גדל מספר הקשישים התלויים בפעילותם בזולת. עומס הטיפול הממושך על המטפלים יוצר מעמסה רגשית ופיזית העלולה לגרום להם להזניח ולנצל את הקשישים המטופלים. חוסר מידע, היעדר משאבים מספיקים, שחיקה וחוסר מודעות, חושפים את האוכלוסייה הקשישה לניצול, להתעללות ואף לאלימות.

מטרה

מטרת היחידה היא למנוע אלימות כלפי הקשישים ואף להכחידה.

יעדים

1. מתן הגנה מיידית לזקן הנפגע
2. מתן טיפול לקשיש ובני משפחתו
3. בניית תשתית קהילתית רב-מקצועית
4. העלאת מודעות בקהילה

הרכב היחידה

היחידה מורכבת מצוות רב-מקצועי הכולל שתי עובדות סוציאליות שהן גם פקידות סעד, מטו"ית, רופא גריאטר (מתנדב), עורכת דין, מזכירה ומתנדבת. היחידה מהווה חלק בלתי-נפרד מהמדור לזקן באגף לשירותי רווחה.

מאפייני העבודה

העבודה ביחידה הנה כוללנית ורב-מתודית. עובדות סוציאליות מפעילות התערבויות במישור הפרטני, הזוגי והמשפחתי והנחיית קבוצות טיפוליות. במישור הקהילתי, הן עוסקות בפיתוח קשרים עם גורמים מטפלים בקהילה, העלאת המודעות בקרב אנשי המקצוע ובקרב כלל הציבור על-ידי ארגון ימי עיון, סדנאות ופרסומים.

הוכן על-ידי יעל טנא מרכזת היחידה

חיפה - היחידה לטיפול ולמניעת אלימות נגד קשישים

היחידה הוקמה ביולי 1999 כמסגרת משותפת לעיריית חיפה - המדור לזקן, המרכז לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה ועמותת שילה.

מטרת-על

הבטחת זכותם של זקנים (נשים מגיל 60 וגברים מגיל 65) לחיות בסביבה חופשית ובטוחה מפני אלימות ולקבל שירותים שיסייעו בהפסקת האלימות נגדם.

מטרות

1. הפסקה או צמצום אלימות בקרב זקנים וכלפיהם
2. העלאת המודעות וחשיפה בקרב אנשי המקצוע ואוכלוסיות היעד בקהילה
3. איתור וזיהוי זקנים נפגעי אלימות והגברת הדיווח
4. טיפול ומניעת התעללות בזקנים כקבוצה מובחנת בעלת צרכים ומאפיינים ייחודיים
5. פיתוח והתאמת שירותים לצורכי הזקנים הסובלים מאלימות
6. התמחות ובניית בסיסי ידע ותורה מקצועית

אוכלוסיית יעד

זקנים קרבנות אלימות על סוגיה השונים, זקנים תוקפים וצאצאים בוגרים תוקפים

מאפייני עבודה

1. הפעלת תכנית ניסיונית במערב חיפה, אשר תשמש דגם להפעלה עירונית. במסגרת זו פעלה היחידה בתחומים שונים: חשיפה והעלאת המודעות לתופעה, מתן הגנה מיידית לזקן בסיכון גבוה, מימוש זכויות, טיפול, יצירת פורום לשכתי - הקמת ועדת אלימות, בניית נוהלי עבודה ושיתוף פעולה עם גורמים מטפלים בקהילה.
2. הפעלת תכנית כלל-עירונית, ובכללה הקמת יחידה מובחנת במרכז לטיפול ומניעת אלימות במשפחה, תוך קיום יחסי גומלין עם עובדים מומחים בתחום בכל אחת מהמחלקות האחרות באגף (דגם כוכב). היחידה עוסקת במתן מענה מידי ונגיש לזקן בסיכון וטיפול ישיר. במידת הצורך ייעזרו בפקידי סעד ויקימו מערך תמיכה והגנה לקרבן. העובדים ינחו קבוצות טיפוליות לקרבנות וקבוצות לפוגעים בזקנים. עוד יעסקו בהעמקת מודעות בקרב נותני שירותים לזקנים והכשרת עובדים לשיפור מיומנויות מקצועיות.

צוות וכוח-אדם

רכזת נושא במרכז לאלימות, עובדים סוציאליים מומחים במחלקות לשירותים חברתיים, ייעוץ וליווי של פסיכיאטר ושל גריאטר וייעוץ משפטי.

הוכן על-ידי טובה וינטרשטיין - מרכזת

תל אביב - טיפול ומניעת התעמרות בין זקנים ונגדם

התכנית נבנתה בשלבים ומופעלת משנת 1999.

הכשרת עובדים

1. הכשרת כל העובדים הסוציאליים בקורס בסיסי בנושא אלימות בין-זוגית (הכרת התופעה, אבחון וזיהוי)
2. מתן ידע בסיסי בנושא התעמרות בין זקנים ונגדם לכל העובדים הסוציאליים בתחום הזיקנה
3. הכשרה מתקדמת ל-25 עובדים סוציאליים המטפלים בזקנים המתמחים בתחום הטיפול בנושא
4. מתן כלים טיפוליים והמשך הכשרת המומחים על-ידי הדרכה קבוצתית ספציפית

הקמת צוות רב-מקצועי להתמודדות עם בעיית האלימות בין זקנים ונגדם

הצוות הרב-מקצועי החל לפעול בינואר 2001. מטרתו היא לתת ייעוץ ולמידה משותפת. הצוות מתכנס בקביעות אחת לחודש ומשמש במה ללמידה משותפת ולהתייעצות לעובדים המטפלים בזקנים.

הצוות עוסק בבניית אלגוריתמים קליניים ארגוניים, ובהם בניית תרשימי זרימה ותהליכי עבודה שיהוו פרוטוקולים מנחים לעבודת כל נותני השירותים המתמודדים עם בעיית האלימות בזיקנה.

הוקם גם צוות ייעוץ נייד, הכולל פסיכיאטר, עורכת דין ונציגת המרכז למניעת אלימות. הצוות מגיע אל העובדים המטפלים ומסייע באבחון ובהתוויית דרכי התערבות.

עוד הוקמה יחידה למניעה ולטיפול בהתעמרות בין זקנים ונגדם. תכנית ההרצה (פיילוט) מופעלת באגף מזרח ובשותפות עם אגודת קשת. תחילת הפעלה, ינואר 2002.

הוכן על-ידי כרמית חפר – מרכזת שירותים על-פי חוק

התערבות למניעת הזנחה והתעללות בקשישים,

אגודת עמית – ירושלים

רציונל

אגודת עמית מקיימת לאורך שנים קשר הדוק וישיר עם שכבה רחבה של קשישים. במהלך פעילותה התחדדה המודעות לקיום תופעת האלימות והזנחת קשישים. לפני כשלוש שנים פתחה עמית במיזם בתחום זה, אשר כלל הגדרת צרכים, מיפוי שירותים ולימוד הנושא לעומק. המסקנה הייתה כי קיים חוסר ידע גדול בקרב הציבור הרחב ואף בקרב אנשי המקצוע, ולכן נחוצה פעולת הסברה להעלאת רמת המודעות ו"לשים את הבעיה על השולחן".

הגברת מודעות

הגברת המודעות לתופעה הנה בסיס חשוב וחיוני לשיפור ההערכות של השירותים הקיימים. החל מאיתור קשישים בסיכון ובדיקה מעשית בשטח של נסיבות ושכיחות הבעיה, ועד למציאת פתרונות טיפוליים. תחום זה פותח בשני כיוונים:

1. קיום שני ימי עיון ארציים תחת הכותרת "לשבור את קשר השתיקה" - ביום הראשון השתתפו 550 אנשי מקצוע מכל רחבי הארץ, וביום השני - 100 אנשי מקצוע בכירים המייצגים שירותים ציבוריים בתחומי הרווחה והבריאות.
2. הפקת חוברת הדרכה בשיתוף עם ההסתדרות הרפואית - החוברת מכוונת לקשיש ובני משפחתו. החוברת הופצה באמצעות עובדים סוציאליים, אחיות ורופאים.

הכשרה

הכשרת מתנדבים, רופאים אחיות במטרה להעלות את המודעות לקיום תופעת ההתעללות בזקנים והגברת מעורבותם לאיתור זקנים בסיכון. בתהליך הוכשרו 250 מתנדבים פעילים העוסקים באיתור זקנים בסיכון, 60 אחיות ו-20 רופאים העובדים במרפאות קופות החולים.

איתור קשישים בסיכון

הפעלת תכנית לאיתור זקנים בסיכון במערב ירושלים. התכנית הופעלה בשיתוף עם מחלקת הרווחה באזור ומתנדבי שירות ייעוץ לקשיש במוסד לביטוח לאומי. בשלב הראשון הוכשרו המתנדבים בהכשרה בסיסית (ידע על התופעה וכלים לזיהוי ראשוני). לאחר מכן, ערכו המתנדבים ביקורי בית. מצבים שנחשדו כמצבי סיכון נבדקו בשנית בידי עובד סוציאלי עמית ומרכזת הייעוץ לקשיש. חלק מהמקרים הועברו לטיפול פקידת סעד במחלקה לשירותים חברתיים. מבין 300 בתי האב שנבדקו, דווח על 29 מקרים בסיכון, אשר הופנו להמשך טיפול פקידת סעד.

הוכן על-ידי חוה עוזרי – עובדת סוציאלית

נספח ד'

הצעת תכנית פיתוח דירת קלט לזקנים קרבנות התעללות

בשנים האחרונות גוברת אט-אט המודעות הציבורית לקיומה של תופעת ההתעמרות בקשישים, אם כי התופעה עדיין נסתרת מעיני הציבור הרחב. גם בקרב העובדים המקצועיים חסרים כלים להתמודדות עם התופעה, ואנו נמצאים היום בשלבים ראשוניים של פיתוח מענים ייחודיים. לכן חשוב שבשעה שאנשי המקצוע מגלים בעיה של התעללות בקשישים, יעמדו לרשותם מגוון של אפשרויות למתן מענים הולמים לבעיה.

אחד הפתרונות שפותחו בשנים האחרונות לנשים מוכות, אשר יכול להתאים גם לקשישים היא דירת קלט זמנית, עד לקביעת תכנית טיפול לטווח ארוך. דירת קלט לשעת חירום אמורה לתת מענה מידי לפרקי זמן קצרים (עד חודש) לקשישים הזקוקים להגנה בשעות קריטיות של סכנת אלימות. השהות בדירת הקלט תהיה של מעבר לקראת שילוב הקשיש מחדש בסביבתו, בביתו או בחיק משפחתו או במתן סיוע בסידור קבע בדיוור מוגן או בבית אבות.

מטרת דירת הקלט

מטרת דירת הקלט היא לאפשר מסגרת זמינה בשעות קריטיות, הרחבת שירותי ההגנה והתאמת הדירה לקבוצה ייחודית של קשישים.

יעדים

1. עם כניסת הקשיש לדירת הקלט, יוחל בתכנון תכנית התערבות לעזרה במצב חירום.
2. תיבנה תכנית למתן מענה לטווח ארוך, שתביא בחשבון את הכוחות ואת המשאבים האישיים, המשפחתיים והקהילתיים.
3. ימוצו זכויות משפטיות, כלכליות ועוד.

אוכלוסיות נהנים פוטנציאליים

הדירה מיועדת לקשישים החיים בקהילה ועברו התעללות המחייבת הגנה מידית.

כוח אדם נדרש

- ◆ עובד סוציאלי - פקיד סעד להגנה על קשישים - מרכז הטיפול הכוללני בקשיש מתנדבים
- ◆ אם-בית שתדאג לכל מחסורו של הקשיש כולל צרכים אישיים

משאבים נדרשים

- ◆ עובד סוציאלי - ½ משרה ; עלות שנתית - 40,000 ₪
- ◆ אם-בית - משרה (מפוצל) ; עלות שנתית - 50,000 ₪
- ◆ שכר דירה - \$500 לחודש ; עלות שנתית - 30,000 ₪
- ◆ הוצאות אחזקה (הסעות, פלאפון ועוד) - 20,000 ₪
- ◆ מטפלת לפי הצורך

מקום

דירה מותאמת לקשישים

שותפים לביצוע

- ◆ רשות מקומית - במימון הדיור או מבנה מתאים לצורך זה
- ◆ משרד העבודה והרווחה - מימון עובד סוציאלי
- ◆ ארגונים וולונטריים - גיוס והפעלת מתנדבים מתאימים
- ◆ המוסד לביטוח לאומי - השלמת שכר אם-הבית
- ◆ אגודה למען הזקן - הוצאות אחזקה

יתרונות

1. מסגרת משפחתית אינטימית שבה יקבל הקשיש מענה תמיכתי מקיף וליווי צמוד להתארגנות מחודשת להמשך חייו
2. דירת הקלט מהווה מסגרת דומה לתנאי חייו, שאינה מחייבת מעבר חריף למוסד וניתוק מתנאי חיים מוכרים

חסרון

כדי להצדיק כלכלית את השירות, יש צורך בפעילות לאורך כל השנה. לכן, ייתכן שיש לתכנן את השירות למספר רשויות במשותף למתן מענה רציף.

נכתב על-ידי מיכל לנקרי, מנהלת המחלקה לקשיש, עיריית באר שבע

נספח ה'

נוהל איתור, זיהוי וטיפול בקשישים נפגעי אלימות במוסדות סיעודיים (ומסמכים נלווים)

רקע

נוהל זה בא להסדיר את דרכי הטיפול של הצוות הרב-מקצועי בכל מקרה שבו מתעורר חשד לפגיעה ולהתעללות בזקן (הסיעודי או תשוש הנפש) במסגרת המוסדית.

הבסיס החוקי

חוק הגנה על החוסים (תשכ"ו 1966)

חוק זה מאפשר כפיית טיפול ומהווה אפשרות נוספת להקלה על מצוקתו של זקן חוסה. פרק ג' בחוק, הגנה על שלומו של חוסה, סעיף 4: "היה פקיד סעד סבור כי שלומו הגופני או הנפשי של חוסה בגיר נפגע או עלול להיפגע פגיעה חמורה מהיעדר טיפול ראוי, וכי למניעת הסכנה יש צורך בהוראת בית משפט משום שאין החוסה או האחראי עליו מסכים לטיפול הדרוש, רשאי הוא לפנות לבית המשפט בבקשה ליתן הוראות לעניין זה."

חוק העונשין (תשל"ז 1977)

תיקון 26 לחוק תש"ן 1989 סעיף 368 ד' (ב) חובת דיווח: "רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי הרווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי וכן מנהל או איש צוות במוסד שבו נמצא הקטין או חסר הישע, שעקב עיסוקם במקצועם או בתפקידים היה להם יסוד סביר לחשוד כי נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד הסעד או למשטרה. העובר על הוראה זו, דינו מאסר שישה חודשים."

חוק למניעת אלימות במשפחה (התשנ"א - 1991)

חוק זה מגן על אוכלוסייה רחבה כולל קטין, זקן, אישה וכל מי שהיה קרוב למעשה פגיעה או התעללות של בן, בת, בן זוג או קרוב משפחה אחר. לבקשת נציג המוסד ניתן להוציא צו הגנה.

בסעיף 5 בחוק כתוב: "תוקפו של צו הגנה לא יעלה על שלושה חודשים. בית המשפט רשאי להאריך את תוקפו של הצו מפעם לפעם, ובלבד שהתקופה הכוללת לא תעלה על שישה חודשים."

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (תשכ"ה - 1965)

חוק זה משמש לנו כלי טיפולי וקובע למי ניתן למנות אפוטרופוס: "לאדם אחר, שאינו יכול דרך קבע או דרך ארעי, לדאוג לענייניו, כולם או מקצתם ואין מי שמוסמך ומוכן לדאוג להם במקומו."

"תקנות בריאות העם" (הודעה על חשש לאלימות) תשל"ו - 1975 (ק"ת תשל"ו, 299).

בתקנות אלה:

1. "אחראי על קבלת זקנים" - רופא או אחות המוסמכים אותה שעה, לפי הסידורים הקיימים, להחליט על קבלת זקנים לטיפול.
2. "מתעורר אצל האחראי על קבלת זקנים חשש סביר שאדם פצוע, חסר הכרה או מת, שהגיע לבית החולים, היה מעורב במעשה אלימות, יודיע על כך מיד לתחנת המשטרה הקרובה."

מטרות הנוהל

1. למנוע פגיעה בחסרי ישע
2. להרחיב ולהעמיק את הזיהוי והטיפול באוכלוסיית הקשישים מרגע התעוררות החשד ועד לדיווח והעברת האחריות להמשך הטיפול לגורמים המוסמכים: פקיד סעד ו/או המשטרה.
3. להסדיר את פעילותה של ועדה קבועה למניעה ולטיפול בנפגעי אלימות במסגרת המוסדית.

חלות

כל המסגרות המוסדיות בפקוח משרד הבריאות ומשרד העבודה והרווחה

אחריות

1. מנהל המוסד או הנהלת המוסד
2. חברי הוועדה: מנהל רפואי ו/או מנהל המוסד, מנהל השירות הסוציאלי, מנהל סיעוד

הגדרות

פקיד סעד - כמשמעותו בחוק שירותי הסעד (תש"ח - 1958): "עובד סוציאלי שנתמנה על-ידי שר העבודה ופועל מטעם אגף הרווחה ברשות המקומית בעל סמכות ואחריות מתוקף חוק לפועל להגנה, טיפול ושיקום של קטינים או חסרי ישע הנמצאים בסיכון."

חסר ישע - "מי שמחמת גילו, מחלתו או מוגבלותו הגופנית או הנפשית, ליקויו השכלי או מכל סיבה אחרת, אינו יכול לדאוג לצורכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו."

חוסה - קטין שלא מלאו לו 14 שנה או מי שמפאת נכות, ליקוי בשכלו או זיקנה אינו מסוגל לדאוג לצורכי החולה.

מטפל - כמוגדר בחוק זכויות החולה, תשנ"ו - 1996.

צוות רב-מקצועי - רופא, עובד סוציאלי, אחות וכל מי שעוסק במקצוע פרה-רפואי.

רופא - מי שמורשה לעסוק ברפואה, לפי פקודת הרופאים (נוסח חדש), התשל"ז - 1976.

עובד סוציאלי - אדם הכשיר לעסוק בעבודה סוציאלית על-פי חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו - 1996.

אחות - הרשומה בפנקס המורשים לעסוק בסיעוד על-פי תקנות בריאות העם, תשמ"ט - 1988.

עובד המוסד - כל אדם המבצע את עבודתו במוסד וקשור במישרין או בעקיפין בטיפול בזקן, כולל: איש אחזקה, מתנדב, עובד חוץ ועוד.

התעללות - פגיעה פיזית, מינית, נפשית וכלכלית, אם במעשה, אם במחדל ואם בהזנחה מתמשכת.

חבלה של ממש - פגיעה המותירה סימן כגון: שטף דם, שבר, שריטה וכוויה.

חבלה חמורה - פגיעה קשה המצריכה טיפול או שיקום ממושך או פגיעה העלולה לגרום לנכות.

חולה סיעודי - על-פי ההגדרות התפקודיות בתקנות הפיקוח על המעונות לזקנים או בקובץ הנהלים של משרד הבריאות.

מסגרת מוסדית - על-פי הגדרה תפקודית שבה שוהים זקנים על-פי רמות התפקוד (זקן עצמאי, תשוש, סיעודי ותשוש נפש) ונמצאים בביקוח של משרד העבודה והרווחה ומשרד הבריאות.

הרכב הוועדה

- ◆ מנהל המוסד או מי שימונה על-ידו
- ◆ המנהל הרפואי או רופא אשר ימונה על-ידו
- ◆ מנהל השירות הסוציאלי – או עובד סוציאלי שימונה מטעמו – מרכז הוועדה
- ◆ מנהל שירותי סיעוד או אחות שתמונה מטעמו
- ◆ מומלץ לצרף פסיכוגריאטר או פסיכיאטר
- ◆ מומלץ לצרף או לקבל ייעוץ משפטי

מינוי ועדה קבועה לטיפול בנפגעי אלימות ותחומי אחריותה

הנהלת המוסד אחראית:

- ◆ למנות ועדה קבועה לעניין הטיפול בנפגעי אלימות, התעללות מינית והזנחה
- ◆ להבטיח את תפקודה הנאות של הוועדה על-פי הנוהל
- ◆ בהתאם להחלטת הוועדה, לוודא מסירת ההודעה למשטרה ו/או לפקיד הסעד כנדרש בחוק
- ◆ להבטיח גיבוי משפטי לעובדים אשר ידווחו לרשויות על-פי הוראות חוק ונוהל זה
- ◆ לדווח למשרד הבריאות ו/או למשרד העבודה והרווחה

ועדה קבועה לטיפול בנושא אלימות נגד קשישים במוסד

בכל מוסד סיעודי תמונה ועדה קבועה לנושא שחבריה הם:

- ◆ המנהל הרפואי או מי שימונה על-ידו כיו"ר
- ◆ מנהלת השירות הסוציאלי או מי שימונה מטעמה - מרכזת הוועדה
- ◆ מנהלת הסיעוד או מי שימונה מטעמה
- ◆ העובד הסוציאלי מרכז הוועדה (האחראי לקבלת הדיווחים השוטפים, ריכוזם והעברתם על גבי טפסים הרלוונטיים)

תפקידי הוועדה

1. לפקח על פעולות המוסד במקרי אלימות או חשד לאלימות, להבטיח יישום ודווח בהתאם להוראות, להמליץ להנהלה על שינויים בהתאם לצרכים המשתנים

2. לאסוף ולרכז מידע על שיעורי האירועים של מקרי אלימות במוסד
3. לשמש גורם מייעץ לצוותים המטפלים בכל הקשור לתהליכי הזיהוי, ביסוס החשד והדיווח
4. ליזום ולפתח תכניות הכשרה והדרכה להעשרת ידע ומיומנויות בקרב הצוותים המטפלים
5. פיתוח תכניות יזומות לגילוי מוקדם ואיתור של קשישים בסיכון
6. לגבש דרכי עבודה משותפות עם השירותים הקהילתיים והרשויות
7. פיתוח נהלים פנימיים לקידום דרכי עבודה משותפות עם מערכות טיפול רלוונטיות למען קידום וטיפול בנושא

הליך הטיפול באירוע

במקרה של חשד/זיהוי/גילוי למעשה אלימות יש לפעול כך :

1. דיווח מידי לאחד מחברי הוועדה שידווח למרכז הוועדה
2. מרכז הוועדה יבצע אבחון והערכת מידת הסיכון והדחיפות של האירוע
3. אבחון סוגי ההתעללות (גופנית, נפשית, כלכלית והפרת זכויות)

במקרה של חשד לפגיעה גופנית יש לפעול כך :

1. איסוף מידע מהקשיש ו/או המדווח על נסיבות האירוע
2. בדיקה גופנית מקפת בידי רופא או אחות
3. הגשת טיפול רפואי או סיעודי
4. פנייה לייעוץ של מומחים נוספים בהתאם לצורך
5. הפנייה לבית החולים בהתאם לצורך

במקרה של חשד להתעללות מכל סוג שהוא, בהתאם לסוג האירוע וחומרתו יש לבצע:

1. ריאיון הקשיש (אם ניתן) ביחידות
2. שיחה עם המשפחה ו/או האפוטרופוס
3. איסוף מידע ממקורות נוספים (מתנדבים, איש צוות, אחר, קשישים אחרים)
4. דיווח לפקיד סעד והוצאת צו הגנה במקרה הצורך
5. דיווח למשטרה
6. דיווח למשרד הבריאות ו/או למשרד העבודה והרווחה
7. דיון באירוע בצוות רב-מקצועי מחלקתי ו/או מוסדי

תיעוד

1. מילוי טופס אירוע (ראו טופס דיווח) בידי העובד סוציאלי או האחות
2. טופס האירוע יתויק בתיק הזקן ויועבר מיידית למרכז ועדת האלימות
3. רישומים בהתאם לנדרש מהצוות הרב-מקצועי
4. רישום בטופס מחלקתי מרוכז. עותק מטופס האירוע יתויק גם בתיק ריכוז אירועים חריגים אשר יישמר בארון נעול בידי מרכז הוועדה

חובת הדיווח

עובד סוציאלי מרכז הוועדה ידווח בהתאם להחלטת הוועדה לגורמים החיצוניים המתאימים (ראו טופס מכתב).

תאריך _____

דיווח אירוע

שם: _____

תאריך לידה: _____

מין: (ז) (נ)

מספר ת"ז: _____

מצבו התפקודי של הקשיש: עצמאי/תשוש/סיעודי/תשוש נפש/סיעודי מורכב

תאריך האירוע _____

שעת האירוע _____

מקום מדויק של האירוע _____

תיאור האירוע על-ידי הזקן עצמו

נא לפרט את מהות האירוע (כולל סימנים מזהים)

סוג ההתעללות – פיזית, נפשית, כלכלית, הפרת זכויות, אירועים קודמים של אלימות

תוצאות טיפול באירוע

האם האירוע דווח למנהל המוסד פרט: _____

המדווח: _____

שעת הדיווח: _____

האם האירוע טופל בידי איש צוות של המוסד:

שם: _____ תפקיד: _____

האם נדרשה התערבות גורמי חוץ, פרט: _____

האם דווח האירוע למשפחת הזקן, פרט: _____

סיכום ההתערבות: _____

שם ממלא הדוח: _____

תפקידו: _____

העתקים: תיק אישי, עובד סוציאלי

תיק אירועים – אלימות

תאריך: _____

לכבוד
משרד הבריאות/משרד העבודה והרווחה
פקיד סעד
משטרה

א.ג.נ.

הנדון: הודעה על חשש לאלימות או לפגיעה בחסר ישע

פרטי הנפגע: _____
שם משפחה _____ שם פרטי _____ מס' זהות _____
תאריך לידה _____ מען _____ טלפון _____

מצב משפחתי של הנפגע: 1. נשוי/אה 2. גרושה
3. רווקה 4. אלמן/ה
5. פרוד/ה

זמן הפגיעה (על-פי דווח הנפגע/מלווה): תאריך _____
שעה _____ מקום _____

סוג הפגיעה: 1. התעללות מינית 2. התעללות פיזית 3. הזנחה/מניעה טיפול
4. אחר _____

הגורם הפוגע: 1. בן משפחה 2. עובד מוסד 3. אדם זר 4. אחר _____

תיאור הפגיעה: _____

מזהה הפגיעה: 1. רופא 2. אחות 3. עובד סוציאלי 4. הנפגע
5. אחר _____ - _____

המתלונן: 1. הנפגע 2. איש מקצוע 3. אחר _____

האם החשש לפגיעה אומת: _____ לא אומת _____

פרטי הנפגע:

מצב משפחתי:

1. נשוי/ה 2. גרוש/ה 3. רווק/ה 4. אלמן/ה 5. פרוד/ה.

2. האם פנייה חדשה _____ חוזרת _____
נמסרה או לא נמסרה הודעה למשטרה (מחק את המיותר)

1. פרטי מוסר ההודעה _____
שם _____ תפקיד _____

2. פרטי מקבל ההודעה: _____
שם _____ תפקיד _____

3. מועד מסירת ההודעה: _____
שנה _____ חודש _____ יום _____ שעה _____

נמסרה / לא נמסרה הודעה לפקיד סעד (מחק את המיותר)

1. פרטי מוסר ההודעה: _____
שם _____ תפקיד _____

2. פרטי מקבל ההודעה: _____
שם _____ תפקיד _____

3. מועד מסירת ההודעה _____
שנה _____ חודש _____ יום _____ שעה _____

